

**VÄGIVALLA VÄHENDAMISE ARENGUKAVA
AASTATEKS 2010-2014**

TALLINN 2010

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
ARENGUKAVA EESMÄRK	3
ARENGUKAVA TULEMUSLIKKUSE HINDAMINE	4
ARENGUKAVA KOOSTAMISE LÄHTEKOHAD JA SEOS TEISTE STRATEEGILISTE DOKUMENTIDEGA	5
ARENGUKAVA KOOSTAMINE	7
ARENGUKAVA ELLUVIIMINE JA MAKSUMUS	8
ARENGUKAVA ELLUVIIMINE, SELLE TÄITMISE SEIRE, TÄIENDAMINE JA LÖPETAMINE.....	8
ARENGUKAVA MAKSUMUS.....	8
LÜHIÜLEVAADE VÄGIVALLAKURITEGEVUSEST	10
VÄGIVALD OHUSTAB ENIM NOORI	10
PEREVÄGIVALD KIPUB KORDUMA, RASKEM FÜÜSILINE VÄGIVALD LÄHISUHETES OHUSTAB ENIM NAISI	11
ALKOHOLI JA TÖÖGA HÕIVATUSE MÕJU VÄGIVALLA KASUTAMISELE JA OHVRIKS LANGEMISELE	12
INIMKAUBANDUSE OHVRIKS LANGEMINE OHUSTAB ENIM HAAVATAVAID SIHTRÜHMI	12
EESMÄRK 1: LASTE VASTU TOIMEPANDUD VÄGIVALLA VÄHENDAMINE JA ENNETAMINE	13
KOOLIKIUSAMINE	13
VÄGIVALD LASTEASUTUSTES	14
INTERNETI VAHENDUSEL VÄGIVALLA OHVRIKS LANGEMINE	16
LASTE VASTU TOIMEPANDUD SEKSUAALKURITEOD	16
VÄGIVALLA OHVRIKS LANGENUD LASTE VARANE MÄRKAMINE JA ABISAAMISE VÕIMALUSED.....	18
EESMÄRK 2: ALAEALISTE VÄGIVALLA JA ÕIGUSRIKKUMISTE VÄHENDAMINE JA ENNETAMINE ..	21
KOGUKONNAPÕHINE JA PEREKESKNE RISKILASTEGA TEGELEMINE.....	21
ALAEALISTE RISKIKÄITUMINE.....	22
ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTELE REAGEERIMINE	23
EESMÄRK 3: PEREVÄGIVALLA (SH NAISTEVASTASE VÄGIVALLA) VÄHENDAMINE JA ENNETAMINE	26
PEREVÄGIVALLA-ALANE ENNETUSTÖÖ	27
PEREVÄGIVALLA OHVRITE ABISTAMINE.....	28
PEREVÄGIVALLAJUHTUMITE UURIMINE JA TÖÖ VÄGIVALLATSEJATEGA.....	29
EESMÄRK 4: INIMKAUBANDUSE TÕKESTAMINE JA ENNETAMINE	31
INIMKAUBANDUSALANE ENNETUSTÖÖ	31
TÖÖJÕU EKSPLUATEERIMINE.....	32
INIMKAUBANDUSE OHVRITE ABISTAMINE	33
INIMKAUBANDUSE JUHTUMITE UURIMINE JA SPETSIALISTIDE KOOLITAMINE	35
ARENGUKAVAS KASUTATUD MÕISTED	37
KASUTATUD KIRJANDUS	39
LISA 1. STRATEEGIA SEOS RAHVUSVAHELISTE DOKUMENTIDEGA	43
LISA 2. RAKENDUSPLAAN	46

Sissejuhatus

Arengukava eesmärk

Vabariigi Valitsuse kinnitatava arengukava eesmärk on vähendada ja ennetada vägivalda selle mitmesugustes vormides. Arengukavas on vaatluse alla võetud alaealistega seotud vägivald, perevägivald ja inimkaubandus.

Käsitlemist leiavad vägivallaliigid ja situatsioonid, mis ohustavad enim haavatavamaid sihtrühmi – lapsi ja naisi – ning mille riskitegurid on omavahel sageli seotud (nt lapsepõlves kogetud vägivaldalla mõju hilisemale vägivaldsele käitumisele).

Vägivallateod hõlmavad väga erinevaid vägivallaliike ja -vorme (vaimne, füüsiline, seksuaalne). Lubamatu on igasugune vägivald, sealhulgas erasfääris, sageli kodus ilmnev vägivald, mis leiab aset omavahel lähedastes suhetes olevate inimeste vahel. Kriminaalstatistika näitab, et kui naised langevad vägivaldalla ohvriks peamiselt kodus, siis avalikus ruumis on sagedasemad rünnakud meeste vastu (Borodin jt, 2008).

Juhuslik vägivald avalikus kohas, mis sagedamini toimub inimeste vahel, kes üksteist ei tunne, on Eestis võrreldes 1990. aastatega märgatavalt vähenenud, enamik kokkupuuteid vägivallalla toimub kas tuttavate, sugulaste või pereliikmete vahel. Vägi vald kahe lähisuhetes oleva inimese vahel ei ole aga ainult üksikisiku, vaid kogu ühiskonna probleem. Peale kahju, mida vägivallalla tekitatakse ohvrile ja tema lähedastele, on sellel ka sotsiaalsed mõjud (nt väheneb ohvri töövõime ning suurenevad kulutused meditsiini- ja sotsiaalvaldkonnalle). Ainuüksi vägivallakuritegude ennetamine ja menetlemine maksab aastas sõltuvalt kuriteost kuni 3 000 000 krooni¹.

Vägivaldalla puhul on tegemist laiapõhjalise probleemiga. Mitmed teoreetilised käsitlused on vägi valdalla riskiteguritena nimetanud bioloogilisi (inimese erivajadused, käitumishäired), individuaalseid, sotsiaalseid (perede toimetulek, sõltuvusainete tarbimine, sooline ebavõrdsus), kogukonnalla seotud jt tegureid (Stevens jt, 2006). Alahinnata ei saa ka meedia rolli ega probleemide vägi valdalla lahendamist soosivaid ja soolist ebavõrdsust pooldavaid hoiakuid. Eestis ei ole erinevad vägi valdalla käsitlust puudutavad seisukohad ja vägi valdalla vähendamise mudelid veel päris läbi kaalutud. Samas on selge, et ükski tegur pole iseenesest küllaldane, et ennustada vägi valdalla teisejaks või ohvriks saamist, kuid mida rohkem riske on inimesega seotud, seda suurem on väärkohtlemise tõenäosus.

Rahvusvahelistele kogemustele (WHO, 2004; National programme ..., 2006) tuginedes soovitatakse vägi valdalla vastase tegevuse strateegia kujundamisel kasutada terviklikku lähenemist, mitte keskenduda kitsalt ühte tüüpi vägi valdalla ennetamisele, ning integreerida selleks nii ennetustegevust, ohvrite tuvastamist ja abistamist kui ka kurjategijate rehabilitatsiooni. Riigi kohustus on kaitsta naisi ja mehi nii vägi valdalla kui ka vägi valdalla ähvardamise eest ja selle kaudu tagada, et ka lapsed kasvavad turvalises ja hirmuvabas keskkonnallas.

Ka käesolevas arengukavas lähtutakse sellest, et vägi valdalla vähendamiseks on oluline:

- ennetada vägi valdalla, muutes selleks inimeste väärtushinnanguid, hoiakuid ning suhtumist vägi valdalla;
- vähendada võimalusi selliste olukordade tekkeks, mis soodustavad vägi valdalla;
- parandada vägi valdallaohvrite juurdepääsu abistavatele ja toetavatele teenustele;
- tagada kriminaaljustiitsüsteemi efektiivsem sekkumine vägi valdalla kuritegudes, vähendades seeläbi nii korduvat ohvriks langemist ja kurjategijate retsidiivsust.

Arengukava meetmed ja tegevused on plaanitud aastateks 2010–2014. Meetmed ja tegevused on nimetatud arengukava sisupeatükkides; tegevuste täpsem kirjeldus, indikaatorid ja tähtaeg ning vastutajad on esitatud rakendusplaanis (lisa 2).

---

¹ Justiitsministeeriumi andmetel kuritegudega kaasnevad kulud ühiskonnalle 2008. aastal.

Arengukava tulemuslikkuse hindamine

Arengukava edukuse hindamisel on aluseks uuringud, statistika ja rahvusvahelised hinnangud.

1) Uuringud:

- alaealiste hälbiva käitumise uuring *International Self-reported Delinquency Study (ISRD)*², mis annab ülevaate alaealiste õigusrikkumistest ja ohvriks langemise ulatusest ning noorte hoiakutest vägivalla suhtes (nt sallivus vägivalla kasutamise suhtes, füüsilise jõu kasutamine tagab teiste lugupidamise);
- erikooli õpilaste retsidiivsuse analüüs, mis annab ülevaate kasvatuses eritingimusi vajavate õpilaste koolist lahkuvate õpilaste edasisest kokkupuutest õigussüsteemiga;
- ohvriuurid, mis annavad ülevaate vägivalla levikust paarisuhtes ja elanike suhtumisest sellesse;
- inimkaubandust käsitlevad uuringud, mis annavad ülevaate selle levikust, ohvriks langemise põhjustest ja elanike suhtumisest sellesse.

2) Statistika:

- kriminaalstatistika registreeritud vägivallakuritegude, nende ohvrite, menetluse, karistuspraktika ja väärkohtlejate retsidiivsuse kohta;
- alaealiste komisjonide statistika komisjoni suunatud alaealiste probleemkäitumise ja selle põhjuste, alaealistele määratud mõjutusvahendite ning komisjoni suunatud retsidiivsuse kohta;
- muu statistika, nt ohvriabi ja varjupaikade andmed ohvrite ja neile antud abi kohta.

Nimetatud statistikat tuleb koos põhjuste analüüsiga avaldada vähemalt kord aastas.

3) Rahvusvahelised hinnangud:

- TIP raport³ inimkaubanduse vastu võitlemise kohta;
- CEDAW⁴ raport naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni täitmise kohta;
- ÜRO hinnang laste õiguste konventsiooni täitmise kohta;
- muud Euroopa Liidu, Euroopa Nõukogu ja ÜRO perioodilised raportid ja hinnangud.

Järgnevates tabelites sisaldub täpsem loetelu näitajatest (koos 2008/2009. a tasemega), mida saab arengukava hindamisel kasutada. Arengukava hindamiseks on kavas kasutada ka uuringuid, mida arengukava perioodil alles ellu viiakse.

Uuringud

Osakaal alaealistest, kes on toime pannud õigusrikkumise ISRD põhjal	12%
Osakaal alaealistest, kes on langenud röövimise ja väljapressimise ohvriks ISRD põhjal	4%
Osakaal alaealistest, kes on langenud koolivägivalla ohvriks ISRD põhjal	24%
Paarisuhte vägivalla ohvriks langenute arv ohvriuuringu põhjal	10%

Statistika

Registreeritud tapmist ja mõrvade arv	95
Registreeritud kehaliste väärkohtlemiste arv	4518
Registreeritud peretüliteated	2553*

² ISRD on rahvusvaheline võrdlusuuring, mille eesmärgiks on saada objektiivne ülevaade käitumishälvete leviku kohta alaealiste hulgas ning uurida seoseid mitmesuguste sotsiaalsete tegurite ja alaealiste hälbiva käitumise vahel. Eesti osales ISRD uuringus esimest korda 2005/2006. aastal, järgmist rahvusvahelist uuringut valmistatakse praegu ette.

³ Ameerika Ühendriikide välisministeeriumi poolt Kongressile igal aastal koostatav ülevaade *Trafficking in Persons*, mis annab üldise ülevaate riikide edusammude kohta inimkaubanduse vastu võitlemisel.

⁴ *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. Eesti kohta on viimane raport esitatud 2005. aastal; järgmine aruandlustähtaeg on 2012. aastal.

Ohvriabitöötaja poole pöördunud perevägivald ohvrite arv	1312*
Ohvriabitöötaja poole pöördunud perevägivald ohvrite osakaal ohvriabisse pöördunudest	33%*
Alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv	2045
Alaealiste kurjategijate arv	1845
Alaealiste kurjategijate osakaal 100 000 elaniku kohta	138
Kriminaalkorras karistada saanute osakaal kuni 17aastaste vanuserühmas ⁵	14,3%
Alaealiste kinnipeetavate (süüdimõistetute) arv	19
Alaealiste kinnipeetavate osakaal vanglapopulatsioonist	0,7%
Alaealiste kriminaalhooldusaluste arv	348
Alaealiste osakaal kriminaalhooldusalustest	4%
Erikooli lõpetanute poolt kuriteo toimepanemine kahe aasta jooksul pärast erikoolist lahkumist (poisid/tüdrukud) ⁶	81% (95%/47%)
Inimkaubandusega seotud kuritegude arv	116

* - 2008. a andmed, muude näitajate puhul on märgitud 2009. a näitajad

Menetlus

Kohtueelse menetluse kestus alaealiste kuritegude puhul	3,7 kuud
Kohtueelse menetluse kestus isikuvastaste kuritegude puhul, kus kannatanuks on alaealine	6–14 kuud
Kohtumenetluse kestus alaealiste asjades	4,1 kuud
Alaealiste komisjoni suunatud noorte arv	3486

Arengukava koostamise lähtekohad ja seos teiste strateegiliste dokumentidega

Arengukava aluseks on Vabariigi Valitsuse 1. oktoobri 2009. a korraldus nr 422 arengukava koostamise ettepaneku heakskiitmise kohta. Arengukava on kooskõlas Vabariigi Valitsuse 13. detsembri 2005. a määrusega nr 302 „Strateegiliste arengukavade liigid ning nende koostamise, täiendamise, elluviimise, hindamise ja aruandluse kord“.

Arengukavas on lähtutud justiitsministri ja siseministri vahel 2005. aastal Laulasmaa deklaratsioonis kokku lepitud kuritegude vastase võitluse eelistustest. Prioriteetideks on kuulutatud alaealiste kuritegevuse (sh alaealiste poolt ja alaealiste suhtes toimepandud kuriteod) ning organiseeritud kuritegevuse vastane võitlus (narkokuritegevus, inimkaubandus, kriminaaltulu ja korruptsioonikuritegevus).

Arengukava laiema raamdokumendina on käsitletav „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“⁷ (edaspidi *arengusuunad*), mis kajastab kriminaalpoliitika kujundamise põhimõtteid ja pikaajalisi eesmärke. Arengusuundades on kriminaalpoliitika esmaseks eesmärgiks alaealiste kuritegevuse ennetamine, samuti kõrgendatud tähelepanu pööramine perevägivald ja inimkaubandusega seotud kuritegude ennetamisele ning neile reagerimisele.

Alaealiste kuritegevuse ja inimkaubanduse teemasid on varasemalt käsitletud Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud arengukavades – „Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008“⁸, „Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009“⁹, „Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava aastateks 2006–2009“¹⁰ – ning nende tulemuslikkust on uue kava

⁵ Päring karistusregistrist.

⁶ Allikas: Rits 2009.

⁷ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Eelnõu ja selle seletuskiri, vt <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48305/KRIMINAALPOLIITIKA+ARENGUSUUNAD+AASTANI+2018+SEL+ETUSKIRI.pdf>

⁸ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse poolt 16.10.2003. a.

⁹ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 26.10.2006. a korraldusega nr 592.

¹⁰ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 30.01.2006. a korraldusega nr 63.

koostamisel analüüsitud¹¹. Perevägivalla teemat pole Eesti strateegilistes dokumentides seni põhjalikumalt kajastatud.

Vägivalla puhul on tegemist laiapõhjalise probleemiga; vägivalla vähendamisele aitavad kaasa ka mitmes muus strateegias kavandatud meetmed:

- Riigikogu poolt heaks kiidetud „Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015“¹² (edaspidi *põhisuunad*) piiritlevad turvalisuspoliitika ühtsed põhimõtted ja pikaajalised eesmärgid ning näevad muu hulgas ette meetmeid kodanike turvatunde, ohutuma elukeskkonna suurendamiseks ja tõhusama turvalisuspoliitika elluviimiseks. Näiteks isikuvastaste kuritegude arvu vähendamiseks nähakse põhisuundades ette meediakampaaniaid koolivägivalla ja lähisuhtevägivalla probleemist teavitamiseks ja vägivallast hoidumiseks; turvalisema riigi tagamiseks peetakse oluliseks tagada riigi võimekus usaldusväärselt tuvastada Eestis viibivaid isikuid ning vähendada ebaseaduslikult Eestisse sisenemise ja Eestis viibimise võimalusi.
- Iga õppija arengu toetamist ning isiklikus, töö- ja ühiskonnaelus tarvilike teadmiste, oskuste, väärtushinnangute ja valmisolekute kujundamist koolisüsteemis kajastab „Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013“¹³, kus on ette nähtud näiteks riiklike õppekavade uuendamine, laste erivajaduste varajane märkamine ning üldhariduskoolist väljalangevuse ennetamine.
- Noorte teavitamis- ja nõustamisteenuste, noorte huvitegevuse, -hariduse ning töökasvatusega seotud küsimusi kajastab „Noorsootöö strateegia 2006–2013“¹⁴.
- „Õpetajahariduse strateegia 2009–2013“¹⁵ puudutab alushariduse, üldharidussüsteemi ja kutseharidussüsteemi õpetajate täienduskoolitusküsimusi.
- „Rahvastiku tervise arengukava 2008–2020“¹⁶ kavandab muu hulgas tegevusi ühiskonnas sotsiaalse sidususe suurendamiseks, võrdsete võimaluste suurendamiseks, laste tervisliku ja turvalise arengu tagamiseks, tervist toetava keskkonna kujundamiseks ning tervislike eluviiside soodustamiseks.
- Narkomaania vähendamise küsimusi kajastab „Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012“¹⁷, mis käsitleb nii narkootikumide nõudlust (ennetus, ravi, rehabilitatsioon) kui ka pakkumist (eri jõustruktuuride tegevus: politsei, toll, piirivalve).
- „Eesti rahvuslikus liiklusprogrammis aastateks 2003–2015“¹⁸ on ette nähtud üleriigiliste liiklusohutuse kampaaniade korraldamine, sealhulgas kampaaniad joobnuna sõidukijuhtimise vähendamiseks.
- Turvalisust tööhõive küsimustes aitab tagada „Majanduskasvu ja tööhõive kava 2008–2011“¹⁹, mille eesmärkideks on muu hulgas tööturu paindlikkuse suurendamine ja tööelu kvaliteedi parandamine ning tööjõu oskuste tõstmine.
- Laste õiguste tagamisega, sh ka lastekaitseüsteemi ning lastele ja peredele suunatud teenuste arendamise ning perede elukvaliteedi tõstmisega seotud küsimusi plaanib Sotsiaalministeerium käsitleda „Laste ja perede arengukavas aastateks 2011–2016“²⁰.

¹¹ Vt nimetatud arengukavade lõpparuanded.

¹² Kiideti heaks Riigikogu 10.06.2008. a otsusega.

¹³ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 19.01.2007. a korraldusega nr 26

¹⁴ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 6.07.2006. a korraldusega nr 380.

¹⁵ Kinnitatud haridus- ja teadusministri 2.02.2009. a käskkirjaga nr 64.

¹⁶ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 17.07.2008. a korraldusega nr 325.

¹⁷ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 22.04.2004. a protokollilise otsusega.

¹⁸ Kiideti heaks Riigikogu poolt 23.05.2003. a.

¹⁹ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 9.10.2008. a korraldusega nr 426.

²⁰ Hetkel on ettevalmistatud arengukava koostamise ettepanek.

Riiklike strateegiate kõrval on kõnealuse valdkonna arendamisel oluline lähtuda rahvusvahelistest suunistest ja soovitustest. Eesti ühines 1991. a ÜRO lapse õiguste konventsiooniga²¹, mis sätestab lapse õiguse erilisele kaitsele ja kohtlemisele, ning on allkirjastanud nimetatud konventsiooni lisaprotokollide laste müügi, -prostituutsiooni ja -pornograafia²² kohta. 2001. a allkirjastas Eesti Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses²³, 2002. a Euroopa Liidu raamotsuse inimkaubanduse vastu võitlemise kohta²⁴, 2004. a rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendava naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokolliga²⁵, 2009. a laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni²⁶, 2010. a inimkaubandusvastase Euroopa Nõukogu konventsiooni²⁷. Praegu on väljatöötamisel Euroopa Liidu Nõukogu konventsioon naiste- ja perevägivald vastu võitlemiseks. Laste vastu toimepandud vägivald teema käsitlemiseks riiklikes strateegiates valmistab Euroopa Nõukogu ette sellekohast juhendmaterjali. Põhjalikum loetelu arengukavaga seotud rahvusvahelistest dokumentidest on lisas 1.

Arengukava koostamine

Arengukava koostamiseks moodustati Justiitsministeeriumi 28. oktoobri 2009. a käskkirjaga nr 137 tööühm, kuhu kuulusid Justiitsministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Siseministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi ning Välisministeeriumi ja nende valitsemisala asutuste, kohalike omavalitsuste, ülikoolide ning mitme MTÜ esindajad. Arengukava koostamist koordineeris Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna kriminaalteabe ja analüüsi talitus. Esimese etapina toimusid olulisemate probleemide kaardistamiseks arutelud neljas alatöörühmas, mis moodustati vastavalt arengukava valdkondadele: laste vastu toimepandud vägivald, alaealiste vägivald, perevägivald ja inimkaubandus. Pärast kohtumisi alatöörühmades ning tööühma liikmete iseseisvat analüüsi valmistati ette probleemikirjeldused lähtuvalt valdkonna hetkeolukorrast, uuringute ja teiste riikide vägivallaprobleeme käsitlevate strateegiate²⁸ analüüsist ja kaasatud partnerite tõstatatud probleemidest ning määratleti meetmed probleemidele lahenduse leidmiseks.

Justiitsministeerium osales seoses arengukava koostamisega Praxise ja Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liidu (EMSL) projektis „Mittetulunduslikud esindusorganisatsioonid kui võrdväärsed partnerid riiklike otsuste planeerimisel ja elluviimisel“. Projekti raames korraldas EMSL 7. novembril 2009. a kodanike foorumi, kus juhuvalimi teel osalema kutsutud inimesed arutlesid arengukavas käsitletavate probleemide ja võimalike lahendusettepanekute üle. Foorumi tulemusi käsitleti sisendina arengukava hetkeolukorra analüüsis.

Samuti oli kõigil huvilistel võimalik teha ettepanekuid arengukava koostamise ja sisu kohta Justiitsministeeriumi vägivald vastu võitlemise ajaveebi kaudu ning osalusveebis.

²¹ Kiideti heaks Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 26.09.1991. a otsusega.

²² Eesti allkirjastas lisaprotokollid 24.09.2003 ja ratifitseeris 15.06.2004.

²³ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings

²⁴ (2002/629/JSK) EÜT L 203, 1.8.2002

²⁵ Avaldatud Riigi Teatajas: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=733018>, jõustunud Eesti suhtes 11.06.2004.

²⁶ Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, alla kirjutamiseks avatud alates 25.10.2007

²⁷ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, allakirjutamiseks avatud alates 16.05.2005, Eesti allkirjastas 03.02.2010. a. Kättesaadav: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>.

²⁸ Analüüsiti järgmisi välisriikide strateegiaid: Soome – Reducing Violence in Finland, Norra – Action Plan against Domestic Violence 2008-2011, Inglismaa – Tackling Violence Action Plan, Saksamaa – Second Action Plan of the Federal Government to Combat Violence against Women, Taani – The Danish Government's Action Plan to Stop Violence against Women.

Arengukava elluviimine ja maksumus

Arengukava elluviimine, selle täitmise seire, täiendamine ja lõpetamine

Arengukava elluviimist koordineerib Justiitsministeerium. Arengukava eesmärkide saavutamiseks on oluline eri sektorite omavaheline koostöö, seda nii ennetuse kui ka vägivalda tagajärgedega tegeledes. Arengukava elluviimises osalevad peale Justiitsministeeriumi Haridus- ja Teadusministeerium, Siseministeerium, Sotsiaalministeerium, Välisministeerium oma valitsemisala asutustega, kohalikud omavalitsused, mittetulundusühingud. Lisaks tuleb vägivalda vastu võitlemisse kaasata eraettevõtteid ja laiemat avalikkust tervikuna.

Arengukava meetmeid ja tegevusi rakendavate organisatsioonide vahel infovahetuse ja koostöö parandamiseks moodustatakse koostöövõrgustikud arengukavas käsitletavate teemade kaupa: laste vastu toimepandud vägivald, alaealiste vägivald ja õigusrikkumised, perevägivald, inimkaubandus. Inimkaubanduse tõkestamise ja ennetamisega tegelevate asutuste koostöövõrgustik tegutseb alates 2006. aastast, arengukava teistes valdkondades analoogseid võrgustikke seni pole loodud. Võrgustike liikmed hakkavad kohtuma regulaarselt, et anda igal aastal ülevaade valdkonna arengust ning sisend arengukava täiendamiseks.

Arengukavas kavandatud tegevuste rakendamise ülevaate saamiseks hinnatakse igal aastal selle täitmist. Selleks tuleb asjakohasel ministeeriumil – Haridus- ja Teadusministeeriumil (HTM), Siseministeeriumil (SiM), Sotsiaalministeeriumil (SoM), Välisministeeriumil (VäM) – koostada igal aastal oma vastutusalasse jäävate meetmete ja tegevuste rakendamise kohta kokkuvõtte ja esitada see hiljemalt iga järgmise aasta 1. veebruariks Justiitsministeeriumile. Justiitsministeerium koostab kokkuvõtte oma vastutusalasse jäävate meetmete ja tegevuste rakendamise kohta. Esitatud kokkuvõtete alusel koostatakse Justiitsministeeriumi koordineerimisel aruanne arengukava täitmise kohta, mida tutvustatakse enne Vabariigi Valitsusele esitamist ka arengukava raames loodud koostöövõrgustikele. Arengukava täitmise aruanne esitatakse Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks hiljemalt iga aasta märtsis. Arengukava ja selle rakendusplaan vaadatakse läbi ja seda ajakohastatakse vajadusel kord aastas enne järgmise aasta eelarve planeerimist. Ettepanekud arengukava ja rakendusplaan täiendamiseks esitatakse Vabariigi Valitsusele koos iga-aastase arengukava täitmise aruandega.

Arengukava täitmise lõpparuande koostamiseks esitavad eespool nimetatud ministeeriumid (HTM, SiM, SoM, VäM) Justiitsministeeriumile hiljemalt 1.02.2015 kokkuvõtte oma vastutusalasse jäävate terve arengukava perioodi meetmete ja tegevuste elluviimise kohta. Justiitsministeerium koostab koondaruande, mille kooskõlastab asjakohaste ministeeriumide ja Riigikantsileiga, arutab läbi koostöövõrgustikega ning esitab hiljemalt 31.05.2015 Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks.

Arengukava maksumus

Arengukava rakendusplaanis toodud finantsressursid on kooskõlas riigi eelarvestrateegiaga aastateks 2010–2013 ja 2010. aasta riigieelarve seadusega. Arengukava täitmiseks vajalikud kulutused planeeritakse iga asjaomase ministeeriumi eelarves. Kõik arengukavas planeeritud meetmed ei eelda otseseid täiendavaid kulutusi (nt ministeeriumide tööplaanijärgsed ülesanded), niisuguste meetmete puhul ei ole eraldi vahendeid planeeritud. Täiendavad ressursivajadused kavandatakse eelnevalt riigieelarve strateegias ning lisakatteallikaks on Euroopa Liidu toetused.

Arengukava elluviimiseks aastatel 2010–2014 kulub peale ministeeriumide tegevuskulude hinnanguliselt ligi 36 miljonit krooni. Aastateks 2011–2013 planeeritud vahendid on indikatiivsed. Sellisel juhul, kui nt välisvahendite puhul on täpne summa jäänud lisamata, ei ole rahastamismahtu puudutavat otsust veel tehtud. Neid lahtreid täiendatakse arengukava uuendamise käigus järgnevatel aastatel.

Tabel 1. Arengukava elluviimiseks täiendavate kulude vajadus 2010–2014

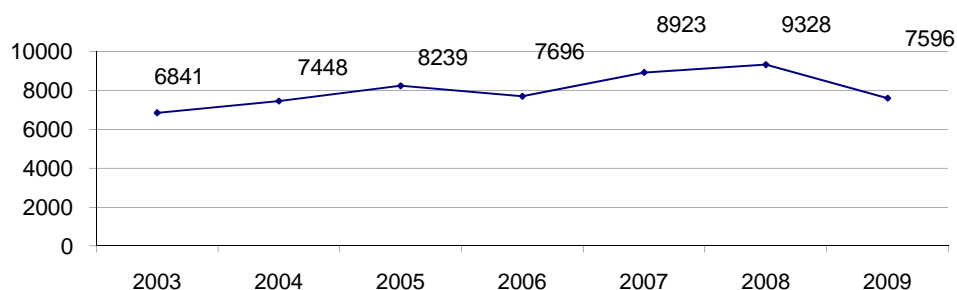
Eesmärgid	2010	2011	2012	2013	2014	Kokku
Laste vastu toimepandud vägivalda vähendamine ja ennetamine	1 000 000	1 450 000	1 300 000	1 300 000	1 300 000	6 350 000
Alaealiste vägivalda ja õigusrikkumiste vähendamine ja ennetamine	73 980			500 000	500 000	1 073 980
Perevägivalda vähendamine ja ennetamine	165 000	3 534 305	3 134 305	3 134 305	3 134 305	13 102 220
Inimkaubanduse tõkestamine ja ennetamine	2 032 000	3 605 000	3 155 000	3 255 000	3 155 000	15 202 000
Kokku	3 270 980	8 589 305	7 589 305	8 189 305	8 089 305	35 728 200

Lühiülevaade vägivallakuritegevusest

Selleks et paremini mõista arengukavas käsitletavaid valdkondi, on alljärgnevalt antud lühiülevaade vägivallakuritegude ja vägivalla ohvriks langemise kohta, tuginedes uuringutele ja riiklikule kriminaalstatistikale. Valdkondade täpsemad olukorrajeldused on eraldi peatükkides.

Vägivallakuritegude ohvriks langemine Eestis on viimastel aastatel vähenenud ja elanike üldine turvatunne suurenenud. Ohvriuringu andmetel langes 1999. aastal vägivallakuritegude ohvriks 12% 15–74aastasest elanikkonnast, 2009. aastal 8% (Statistikaamet 2010).

Kriminaalstatistika näitab samuti registreeritud vägivallakuritegude arvu vähenemist. 2009. aastal registreeriti 7596 vägivallakuritegu, mis on 19% vähem kui 2008. aastal, sealjuures toimus vähenemine nii sagedamini registreeritud vägivallakuritegude (kehaline väärkohtlemine ja avaliku korra rasked rikkumised) kui ka raskete isikuvastaste kuritegude (tapmine, mõrv, vägistamine) osas (Kuritegevus Eestis, 2010).

Joonis 1. Registreeritud vägivallakuriteod aastatel 2003–2008

Kuigi vägivallakuritegude ohvriks langemine on üldjoontes viimastel aastatel mõnevõrra vähenenud, on Eestis võrreldes Põhjamaadega vägivallakuritegude arv suur ning on mitmeid valdkondi, kus vägivalla vähendamiseks on vaja rohkem tähelepanu pöörata. Näiteks on hakanud kasvama alaealiste vägivallaga seotud kuritegude osakaal, politsei andmetel suurenes see 2005. aastast kuni 2008. aastani peaaegu kaks korda (Borodin jt, 2009).

Vägivald ohustab enim noori

Ohvriuringute tulemused näitavad, et enim on ohustatud noored ning koos vanuse kasvuga reaalne kuriteo ohvriks langemise risk väheneb. 2009. aastal oli 15–19aastaste seas ohvriks langemise üldtase 33%; peaaegu poole madalam oli ohvriks langemise üldtase kõige vanema vastanute vanuserühma (60 ja enam eluaastat) seas (18%). Noorte sagedasem ohvriks langemine võib vähemalt osaliselt tuleneda nende eluviisist ja avalikus kohas viibimise sagedusest.

Eestis tehtud uuringud viitavad, et füüsiline, seksuaalne ja vaimne väärkohtlemine on Eesti noorte hulgas levinud. Ühe uuringu andmetel oli 15–19aastastest koolinoortest iga kolmas viimase 12 kuu jooksul olnud vaimse ja iga neljas füüsilise vägivalla ohver (Ainsaar, 2004). Koolivägivalda on pidanud kannatama 24% koolilastest, sealjuures 40% 12–13aastastest poistest ja 30% 14aastastest tüdrukutest (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007). Võrreldes teiste uute Euroopa Liidu liikmesriikidega on koolivägivald Eestis oluliselt rohkem levinud (Stekenee jt, 2008). Samuti on Eesti laste seas rohkem neid, keda eakaaslased on kiusanud või ähvardanud interneti teel (EU Kids Online, 2009).

Laste vastu toimepandud seksuaalkuritegusid registreeriti 2009. aastal 200 korral, neist ligi 3/4 olid isikuvastaste kuritegude hulka kuuluvad seksuaalkuriteod (vägistamine, sugulise kire

rahuldamine), veidi vähem kui viiendik pornograafiasüüteo ja kümnendik lapsealise seksuaalse ahvatlemisega seotud juhtumid. Vägistamise ja teiste seksuaalse enesemääramise vastaste kuritegude korral valitseb lapse jaoks suurim oht langeda just lähedaste isikute ohvriks. Pornograafiasüütegude ja seksuaalse ahvatlemise puhul toimub üha rohkem kuritegusid interneti ja arvuti vahendusel (Kuritegevus Eestis, 2010).

Lapsepõlves osaks saadud vägivald põhjustab püsivat mõju isiksuse arengule, inimese tervisele ning tema heaolule ja toimetulekule (Soo jt, 2009). Uuringud on näidanud seost lapsepõlves kogetud või nähtud vägivalda ja hilisema vägivaldse käitumise vahel ning väärkohtlemise kui õpitud käitumisviisi edasikandumist ühelt põlvkonnalt teisele (Allaste & Võõbus, 2008). Eesti noorte väärkohtlemist käsitletud uuringust (Soo, 2004) ilmneb, et väärkoheldud lastel esineb rohkem probleeme koolis, nad võivad muutuda agressiivseks, kalduda hälbivalt käituma ning pruukida sagedamini mõnuaineid. Seega, vähendades võimalusi langeda vägivalda ohvriks lapsepõlves, on võimalik ennetada alaealiste probleemkäitumist ja õigusrikkumisi.

Perevägivald kipub korduma, raskem füüsiline vägivald lähisuhetes ohustab enim naisi

Perevägivalda tegelik tase on oluliselt kõrgem, kui seda peegeldab politseistatistika (vt nt Eesti avatud ..., 2001; Pettai & Proos, 2003). Nt Avatud Eesti Fondi toetusel läbi viidud uuringu põhjal järeldati, et „aastas saab 41 000 naist vägivalda tõttu vigastada, kusjuures 7000 nendest saab eluohtlikke, raskeid vigastusi“ (Pettai & Proos, 2003). Arsti poole pöördub vaid kolmandik vägivalda tõttu vigastada saanud naistest, kusjuures mittepöördumise põhjustena näevad meedikud ise naiste häbitunnet juhtunu pärast – ohvrid ei soovi, et keegi neile osaks langenud vägivallast teada saaks (Kase & Pettai, 2003).

2009. aastal viidi läbi ohvriuuring, milles esmakordselt vaadeldi ka Eesti inimeste kokkupuuteid paarisuhte vägivallaga. Uuringus leiti, et elu jooksul olid paarisuhte vägivallaga kokku puutunud vähemalt korra pooled 15–74aastastest ning aastas oli oma suhtes kogenud vägivalda üks paar kümnest (95 000). Meestest koges aasta jooksul paarisuhtes vägivalda 50 700 ehk 11%, naistest 44 200 ehk 8% (Statistikaamet, 2010). Enam kui poolte naiste puhul oli tegemist raskema füüsilise vägivallaga: partner oli neid rusikaga löönud, peksnud, kägistanud, lämmatanud, põletanud, rünnanud relvaga või sundinud seksuaalvahekorra. Meeste hulgas oli raske vägivallaga paarisuhtes kokkupuutunud vähem, mis näitab, et meestele langeb paarisuhtes osaks pigem kergem ja naistele raskem vägivald (Paats, 2010). Näiteks peksmise ja kägistamise ohvriks langes naistest ligi kolmandik, meestest 6%.

Ka perevägivald ohustab eelkõige nooremaid inimesi: kuni 30-aastaste seas oli ohvrite osakaal kaks korda kõrgem kui vanusegrupis 30–49 ning kordades kõrgem võrreldes vanusegrupiga 50+ (Salla, 2009). Vägivallakogemust mõjutas suuremal määral see, kas paaril oli lapsi: sõltuvate lasteta leibkondades puutus vägivallaga kokku 7% inimestest, lastega leibkondadest aga 13-14% (Paats, 2010).

Perevägivalda teeb ohtlikuks asjaolu, et väga harva on tegemist ühekordse sündmusega – tavaliselt muutub vägivald ründaja jaoks normaalse käitumise osaks. Perevägivald ei ohusta peres üksnes täiskasvanuid, vaid ka lapsi, kelle jaoks on kokkupuutumine perevägivallaga kas või vaatajana ohtlik, sest nii kujuneb välja vägivalda aktsepteeriv käitumismudel, mille laps kodust paratamatult kaasa võtab. Üsna tihti on lapsepõlves perevägivallaga kokku puutunud inimesed täiskasvanueas taas kas perevägivalda ohvrid või juba ise vägivallatsejad.

Raskematel juhtudel võib perevägivald tuua kaasa inimohvrid. Nagu ka teiste vägivallakuritegude puhul, panid 2008. aastal suure osa tapmistest ja mõrvadest toime ohvriks lähedased isikud (Kuritegevus Eestis, 2009).

Alkoholi ja tööga hõivatuse mõju vägivalda kasutamisele ja ohvriks langemisele

Alkoholi tarbimine ja vägivaldne käitumine on omavahel mitmeti seotud. Politseitöötajate hinnangul on vähemalt poolte politseisse jõudnud perevägivaldajuhtumite tekkes oma osa olnud alkoholil. Alkohol võib toimida sotsiaalsete normide lõhkujana, põhjustades kergemini sotsiaalselt aktsepteerimata käitumist; alkoholi tarvitamine võib suurendada möödarääkimis- ja tülitsemisvõimalusi partnerite vahel ning mõjutada neid vägivalda teel konflikti lahendamata (Allaste ja Võõbus, 2009; Totten 2001).

Alkoholi liigtarbimisega kaasneb suure tõenäosusega noorte agressiivne käitumine, alkoholi tarbimine suurendab ka avalikus kohas alaealiste toimepandud vägivaldakuritegude arvu (Salla, 2010). Sõltuvusainete tarvitamisel (nagu ka koolist puudumisel ja õppetööga toimetulekul) on noorte probleemkäitumisele oluline mõju (Markina & Saar, 2009).

Ohvriuuritud näitavad, et töötutel on suurem risk langeda vägivaldaga seotud kuritegude ohvriks. 2004. a ohvriuuringu kohaselt oli töötute ja tööotsijate ohvriks langemise tase võrreldes teiste sotsiaalsete seisunditega suhteliselt kõrge (4,2%).

Inimkaubanduse ohvriks langemine ohustab enim haavatavaid sihtrühmi

Eestit on seni peetud ennekõike inimkaubanduse lähteriigiks, Soomet ja Rootsit aga Eestist pärit ohvrite peamiseks sihtriikideks. Kui inimkaubanduse kontekstis on seni rohkem räägitud prostitutsiooni levikust, siis viimasel aastal on saagenenud juhtumid, kus Eesti kaudu toimub ebaseaduslik immigrantide toimetamine naaberriikidesse.

2009. aastal registreeriti 116 kuritegu, mis võivad olla seotud inimkaubandusega; seda on 72 (39%) võrra vähem kui 2008. aastal (189 registreeritud kuritegu). Peamiselt on need juhtumid seotud prostitutsiooni vahendamise, kus isikud andsid ruume kasutada intiimteenuste osutamiseks või vahendasid intiimteenuseid telefoni ja interneti kaudu.

Inimkaubanduse levikut mõjutab halb majanduslik olukord ja tööpuudus, mis muudab inimesed abitumaks ja inimkaubanduse poolt ohustatumaks (UNODC, 2009a).

EESMÄRK 1: laste vastu toimepandud vägivalda vähendamine ja ennetamine

ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt hõlmab lastevastane vägivald igasugust füüsilist ja vaimset vägivalda, ülekohut või kuritarvitamist, hooletussejätmist, hooletut või julma kohtlemist või ekspluateerimist, kaasa arvatud seksuaalne väärkohtlemine, mis pannakse toime laste suhtes. Vägivald mõistetakse siin nii laste vahel esinevana kui täiskasvanute poolt toimepanduna.

Laste väärkohtlemise temaatikat on varem käsitletud „Lapse õiguste tagamise strateegias 2004–2008“²⁹, mille lõpparuandes leiti, et kuigi laste väärkohtlemise ennetamiseks on tehtud mitmeid edusamme, pole riigi senine tegevus olnud piisav ja süsteemne (Tikerpuu & Reinomägi, 2009).

Lastega töötavad Eesti spetsialistid puutusid 2009. aastal oma töös kõige sagedamini kokku koolikiusamise ohvritega (veidi enam kui kolmandikul juhtudel), teisenä hooletussejätetud või vanemliku hoolitsuseta lastega ning kolmandana vaimselt väärkoheldud lastega. Vähem sattusid spetsialistide vaatevälja seksuaalse väärkohtlemise ja inimkaubanduse ohvrid, mis võib tuleneda sellest, et neid väärkohtlemise liike on raske märgata ja tuvastada ja/või neid esineb vähem (Soo jt, 2009).

Praeguses arengukavas keskendutakse laste vastu toimepandud vägivalda puhul ennekõike järgmistele teemadele: koolikiusamine oma mitmesugustes vormides, vägivald lasteasutustes, laste internetis ärakasutamine, laste suhtes toimepandud seksuaalkuriteod ning kuidas tagada nende probleemide võimalikult varane märkamine ja vägivalda ohvriks langenud lapse abistamine.

Koolikiusamine

Lapsed seostavad vägivaldaga peamiselt kooli. Iga neljas laps on kogenud koolikiusamist

Uuringus, milles hinnati laste tõlgendusi vägivalda kohta, selgus, et lapsed seostavad vägivalda kõige rohkem kooliga. Kodus, tänaval ja muudes avalikes kohtades toimuvat või meedia vahendusel kogetud vägivalda mainivad lapsed vaid möödaminnes. Lapsed seostavad vägivalda kõigepealt füüsilise vägivaldaga. Laste vastused kinnitasid aga ka vaimse vägivalda suurt levikut Eesti koolides ning seda, et õpetajad ei reageeri vaimse vägivalda ilmingutele piisavalt (Strömpl jt, 2007). Samast uuringust selgus, et vägivald koolis on seotud paljude teguritega, sh kodude, õpetajate, haridussüsteemi ja ühiskonnaga laiemalt.

Õpilaste hinnangul on neist 24% kogenud koolivägivalda, vanuse kasvades kiusamise kogemused vähenevad (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2006). Eesti poisid on langenud sagedamini kiusamise ohvriks kui Eesti tüdrukud; ka hinnangutes vägivaldile ilmnevad õpilaste soolised erinevused, tüdrukud taunivad poistest oluliselt enam igat vägivaldaliiki (Strömpl jt, 2007). Võrreldes välisriikidega esineb Eestis koolikiusamist mõnevõrra rohkem (Tamm, 2008; Markina & Saar, 2010).

Eesti koolis esineb ka õpilaste kiusamist õpetajate poolt ja aina sagedamini on hakatud rääkima õpetajate vastu suunatud õpilaste vägivaldast. Ühe uuringu andmetel oli küsitluseelse aasta jooksul vägivalda ohvriks sattunud 20% õpetajatest, neist ca 14% on koolis ähvardatud, sõimatud ja mõnitatud. Erinevused kooliti on suured, nt 67 uuritud kooli hulgas oli 24 kooli, kus vastanud õpetajatest polnud ükski vägivalda kogenud (Eesti kool ..., 2007).

Koolivägivalda juhtumitest politseile teatamine on viimastel aastatel sagenenud (Borodin jt, 2009). Justiitsministeeriumi analüüsist selgus, et alaealiste vägivaldajuhtumite registreerimine on üle

²⁹ Kinnitati Vabariigi Valitsuse poolt 16.10.2003.

Eesti ebaühtlane ja politseile teatatakse vaid üksikutest juhtumitest. Samas puuduvad ühtsed kriteeriumid selle kohta, millistel juhtudel peaks kool politsei kaasama ja millal see pole vajalik. Seetõttu võib juhtuda, et samalaadne kaklus ühes Eesti piirkonnas võib 14aastase lapse jaoks lõppeda vestlusega klassijuhataja juures, teises aga mitme kuu pikkuse kriminaalmenetlusega. Sama analüüs näitas, et koolitöötajad tajuvad vägivallaprobleemi levikut erinevalt: direktorid nägid probleemi väiksemana kui lastega töötavad psühholoogid ja sotsiaaltöötajad ning eelkõige teiste koolide probleemina (Salla, 2010).

Eestis on uuritud koolikiusamise põhjusi ja võimalikke tagajärgi, kuid piisavalt pole tähelepanu pööratud mitmesugustele koolikiusamise vähendamise meetmetele ja nende tulemuslikkusele. Sihipärast koolikiusamist ärahoidvat tööd koolis sageli ei tehta, põhjuseks on õpetajate puudulikud oskused ja vähene valmisolek märgata kiusamisjuhtumeid ning nendega tegeleda, aga ka tugipersonali vähesus (Turvalise kooli ..., 2007).

Koolikiusamise probleemidega tegelemiseks töötas Haridus- ja Teadusministeerium 2009. a välja programmi „Turvaline kool 2009–2011“³⁰, milles käsitletakse kooliturvalisust järgmistes valdkondades: tuleohutus, tervisekaitse, kiusamine, meediakasutus, liikluskasvatus ja koolikohustuse täitmine. Programmi tegevused olid 2009. a kavandatud valdavalt koolidele mõeldud juhendmaterjalide väljatöötamiseks, nt õpilase käitumise suunamiseks ja kriisiolukorras tegutsemiseks. Samuti valmistati ette põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse eelnõusse lisatavad muudatused koolikeskkonna turvalisuse tagamiseks, nt kooli kohustus koostada hädaolukorras tegutsemise plaan ning võimalused õpilase käitumise suunamiseks mõjutusmeetmeid kasutada (Turvalise kooli ..., 2009).

Vajalikud meetmed ja tegevused

1. meede	Koolikiusamise tõkestamine
Tegevused	
1.1. Turvalise kooli programmi ³¹ täiendamine ja elluviimine	
1.2. Alaealiste hälbiva käitumise kordusuuringu läbiviimine	
Meetme 1 mõju: Kooliturvalisus on suurenenud ning õpilaste kiusamise ohvriks langemine on võrreldes 2006. aastaga vähenenud. Koolid on hakanud aktiivsemalt tegelema koolikiusamise vähendamisega, õpetades lastele sotsiaalseid oskusi ning kuidas erimeelsusi rahumeelselt lahendada.	

Vägivald lasteasutustes

Vägivald lasteasutustes on sageli varjatud, täpne ülevaade selle kohta puudub

Lasteasutustes (erikoolid, lastekodud, turvakodud) viibib igal aastal enam kui 1000 last. Mõned uuringud on näidanud, et vägivald lasteasutustes võib olla üsna levinud, ent see on varjatud ja täpne ülevaade sellest puudub. Näiteks Tartu Laste Tugikeskus on viimase viie-kuue aasta jooksul tegelenud paarikümne lapsega, kes on seksuaalselt väärkohelnud teist last, neist ligi pooled lapsed viibisid hoolekandeesutuses või õpilaskoduga haridusasutuses. Rohkem on uuritud lastekodudes, turvakodudes ja erikoolides elavate laste üldisi väärkohtlemise kogemusi ja hoiakuid selle suhtes ning on leitud, et nad on senise elu jooksul kogenud oluliselt rohkem kokkupuuteid vägivallaga kui tavakooli noored. (Soo, 2005) Teiste riikide uuringud on näidanud, et suurem risk langeda vägivalla ohvriks on puuetega lastel, sh vaimupuudega lastel on risk suurem kui füüsilise puudega lastel (Lapsepõlv, puue ..., 2004).

³⁰ Vt täpsemalt <http://www.hm.ee/index.php?0510736>

³¹ Kinnitati haridus- ja teadusministri 26.05.2009. a käskkirjaga nr 405.

Kriminaalstatistika analüüs (Salla, 2010) näitab, et lastekodudes registreeriti 2008. aastal 15 vägivallajuhtumit viies lastekodus, neist veidi enam kui pooled pandi toime ühes lastekodus. Tegemist oli füüsilise vägivalla juhtumitega: peksmine, sigareti teise õpilase peopessa kustutamine jms. Kui enamik neist juhtumitest toimus lastekodu kasvandike vahel, siis kahel juhul rünnati kasvatajaid. Noortekeskuste ja muude lasteasutuste juures toimunud juhtumite puhul oli tegu noorte omavaheliste kaklustega. Eksperdid on tähelepanu juhtinud ka laste võimalikule väärkohtlemisele noorteasutuse töötajate poolt, samas puudub põhjalikum ülevaade selle probleemistiku kohta. Võib eeldada, et kuna tegemist on kinniste asutustega, siis need juhtumid asutusest väljapoole enamasti ei jõua.

2008. aastal erikoolides mõjustusvahendite kasutamist hinnanud uuringust (Salla & Tamm, 2008) selgus, et vägivald erikoolis on varjatud ja kooli töötajad saavad vähestest juhtumitest teada; vägivallajuhtumeid on raske lahendada, sest õpilased ei teata vägivallatsemisest. Erikooli õpilased ei tõlgenda vägivallana seda, mida tavamõistes peetakse vägivaldseks käitumiseks. Erikooli poisid tajuvad vägivalda normina ning nende omavahelise lubatud käitumise piirid on laiemad. Ka erikooli töötajate vastustest peegeldub õpilaste omaga sarnast suhtumist: nad peavad vägivaldset käitumist erikooli õpilaste puhul normaalseks. Sageli ei sekku töötajad õpilaste omavahelistesse suhetesse, korra tagamiseks manipuleeritakse õpilaste suhetega või sekkutakse ebaadekvaatselt. Näiteks on esinenud juhtumeid, kus vägivallale küll reageeritakse, kuid ohvrit eiratakse või hoopis süüdistatakse.

Lasteasutustes puudub selge süsteem, kuidas vägivallajuhtumite korral toimida ning mida ohvri abistamiseks ja väärkohtleja suhtes ette võtta. Euroopa Nõukogu soovitusel³² hoolekandeadesutustes kasvavate laste kohtlemise kohta peavad vajalikuks töötada lasteasutustes välja käitumis- ja tegevusjuhised võimalike väärkohtlemisjuhtumite lahendamiseks ning korraldada nende täitmise üle süsteemset järelevaetust.

Seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks peetakse oluliseks laste seksuaalkasvatuse õpetust koolis. Tervitatav on, et tervisekasvatus laiemalt, sh nii seksuaalkasvatus kui ka uimastiharidus, on lõimitud läbivalt uutesse põhikooli ja gümnaasiumi õppekavadesse. Ka rahvastiku tervise arengukava rakendusplaanis aastateks 2009–2011 on ette nähtud tegevusi seksuaaltervisealase teadlikkuse parandamiseks.

Vajalikud meetmed ja tegevused

2. meede	Lasteasutustes vägivalla tõkestamine
Tegevused	
2.1. Hoolekandeadesutustes ja õpilaskoduga koolides viibivate laste vägivallaprobleemide analüüsimine	
2.2. Juhendmaterjalide koostamine laste hoolekandeadesutuste ja õpilaskoduga koolide töötajatele	
2.3. Vägivalla ennetus- ja sekkumisprogrammide läbiviimine laste hoolekandeadesutustes ja õpilaskoduga koolides	
Meetme 2 mõju: Laste hoolekandeadesutustes ja õpilaskoduga koolides esinevast vägivallast on olemas selgem ülevaade, töötajad oskavad sellele adekvaatselt reageerida ning lastel on paremad sotsiaalsed oskused ja teadmised, kuidas probleeme lahendada.	

³² Soovitused 5 (2005), mis käsitlevad hoolekandeadesutustes kasvavate laste erioigusi ja muu hulgas ka õigust mittealandavale kohtlemisele ning vägivallatule kasvatusel, sealhulgas kaitselisele kehalise karistamise ja igas vormis väärkohtlemise vastu, vt [http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Recommendation%20\(2005\)5_Estonian.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Recommendation%20(2005)5_Estonian.pdf)

Interneti vahendusel vägivalda ohvriks langemine

Nii laste kui ka vanemate teadlikkus interneti kasutamise riskidest on suhteliselt madal. Paljudele spetsialistidele on internetis peituvate ohtude temaatika veel küllalt võõras

Eesti lapsed kuuluvad internetikasutuse ulatuse poolest Euroopa riikide hulgas esiritta (Eestis kasutab 6–17aastastest lastest interneti 93%, ELis keskmiselt 75%); Eesti lapsed on eesotsas ka internetiga seotud riskide kogemise osas. Nt on 6–14aastastest Eesti lastest interneti vahendusel norimise, inetute sõnadega sõimamise ja kiusamisega kokku puutunud 31% (ELi keskmine 15–20%); jututoas kohatud võõrastega tegelikkuses kohtamas käinud 13% 11–14aastastest lastest (Euroopa keskmine 9%)(EU Kids Online ..., 2009).

Uuringud (nt Eurobaromeeter, 2008) on näidanud, et Eesti lapsevanemate järelevalve oma laste internetikasutuse üle on vähene ning nad on võrdlemisi muretud lapsi puudutavate võrguriskide suhtes. Näiteks vestlevad vaid pooled Eesti vanematest oma lapsega sageli sellest, mida laps võrgukeskkonnas teeb (ELi keskmine 74%). Võimaluse pärast, et tema last internetis kiusatakse, tunneb muret 33% Eesti lapsevanematest (ELis tervikuna on see näitaja 54%). Eesti lapsevanematest 39% on kas väga mures või mures, et laps võib sattuda seksuaalse ahistamise ohvriks internetis (ELi keskmine 60%). Piirangud teatud lehekülgede külastamiseks on seadnud vaid 29% Eesti lapsevanematest (ELi keskmine 49%).

Paljudele lastega töötavatele spetsialistidele on internetis peituvate ohtude temaatika veel küllalt võõras ning nad ei oska internetiahistamise märke ära tunda või ei ole internetivägivallaga tegelemise vajalikkust veel teadvustatud (Soo jt, 2009).

Laste internetiturvalisuse suurendamiseks on korraldatud koolitusi lastele, vanematele, õpetajatele, on uuritud laste internetikasutust ja koostatud juhendmaterjale internetis ohutuks käitumiseks³³. Sotsiaalministeeriumi eestvedamisel kutsuti 2008. aastal kokku laste internetiturvalisuse võrgustik, mis koondab selle teemaga tegelevaid spetsialiste ja organisatsioone. Internetialase teadlikkuse tagamiseks ning internetis leviva ebaseadusliku sisuga materjalide ja muu kahjuliku tegevuse tõkestamiseks koostati Lastekaitse Liidu koordineerimisel 2009. a projekt³⁴, et liituda Euroopa Komisjoni internetiturvalisuse programmiga.

Vajalikud meetmed ja tegevused

3. meede	Laste parema kaitse interneti vahendusel toimepandud vägivalda eest
Tegevused	
3.1. Internetiturvalisuse programmi elluviimine	
Meetme 3 mõju: Internetialane teadlikkus on paranenud, nõustamisvõimalused internetiriskide vältimiseks on kättesaadavamad ning loodud on otsevõimalus politsei teavitamiseks internetis levivast ebaseadusliku sisuga materjalidest.	

Laste vastu toimepandud seksuaalkuriteod

Lastega töötamisega seotud piirangud pole piisavad

2007. aastal kehtestati lastega töötamisega seotud piirangud, et takistada seksuaalkuritegudes süüdimõistetud isikutel töötada lastega kokkupuutuvatel ametikohtadel. Keeld lastega seotud valdkondades töötada hõlmab isikuid, keda on nt karistatud alaealise orjastamise, alaealise suhtes seksuaalse enesemääramise vastaste, alaealise prostitutsiooniga seotud süütegude või pornograafiasüütegude eest. Piirangute täitmise tagamiseks on sätestatud tööandjale kohustus

³³ Vt ka <http://lapsnetis.eesti.ee/>

³⁴ Vt http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/LL_projekt.pdf

kontrollida karistusregistrist töölevõetava isiku karistatust seksuaalkuritegude eest ning ette nähtud väärteokaristus juhuks, kui tööandja võtab lastega seotud tööle või teenistusse isiku, keda sellekohaste piirangute tõttu ei tohiks võtta. Kõnealune piirang ei hõlma praegu kõiki seksuaalkuritegudes süüdimõistetuid, nt isikuid, kes on süüdi mõistetud lapsealise seksuaalses ahvatlemises. Samuti ei ole piiranguga kaetud kõik lastele sotsiaalteenuseid pakkuvad hoolekandetasutuste töötajad (Tamm, 2009), samuti vabatahtlikena kasutatavad tugiisikud, keda laste toetamiseks kasutatakse aina enam.

Lastega töötamisega seotud piirangutest on avalikkuses üsna palju räägitud, info selle kohta on koondatud ka nt veebilehele „Tark mees taskus“³⁵. Ajakirjanduses ilmunud artiklite põhjal on selgunud, et tööandjate teadlikkus kehtestatud piirangust ja kohustusest kontrollida enne isiku lastega seotud ametikohale töölevõtmist ka tema karistatust seksuaalkuritegudes on suhteliselt madal. Lapse seaduslikul esindajal on õigus saada karistusregistrist teavet teise isiku seksuaalkuritegudes karistatuse kohta, kui tal on selleks lapse kaitsest lähtuv õigustatud huvi. 2009. a karistusregistri andmed³⁶ näitasid, et selliseid päringuid pole vanemad peaaegu teinud.

Seksuaalkurjategijate retsidiivsuse vähendamiseks puuduvad ravivõimalused

Seksuaalkuritegude ennetamiseks karmistati 2006. a karistusi laste vastu toimepandud seksuaalkuritegude eest. 2009. a jõustusid muudatused, mis võimaldavad kohtutel edaspidi kohaldada ohtlike kurjategijate suhtes nii karistusjärgset kinnipidamist kui ka karistusjärgset käitumiskontrolli. Laste kaitsmiseks internetis seksuaalse väärkohtlemise eest on Riigikogus vastu võetud ja presidendi poolt välja kuulutatud karistusseadustiku muudatused, mis muudavad karistatavaks seksuaalse eesmärgiga kokkulepete sõlmimise lapsealisesega kohtumiseks ja tõstavad sanktsiooni ülemmäära lapsealise seksuaalse ahvatlemise eest.

Seksuaalkurjategijate retsidiivsuse vähendamiseks kasutatakse teistes riikides (Põhjamaades, USAs) üha laialdasemalt mitmesuguseid ravimeetodeid. Rahvusvahelised uuringud näitavad, et seksuaalkurjategijate ravi on tulemusi andnud ennekõike kognitiivkäitumuslikud programmid ja ravimitega ravi kombineerituna psühhiaatrilise sekkumisega. Eestis puudub riigi poolt korraldatud ambulatoorne ravisüsteem süüdimõistetud seksuaalkurjategijatele. Alates 2007. a on vanglasüsteemis pakutud seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogrammi, samas pole piisavalt programmi rakendajaid, vanglas ja kriminaalhoolduses ei pakuta programmi süsteemselt ning seda ei toetata psühhiaatrilise nõustamise ega ravimitega (Tamm, 2009).

Abisaamise võimalusi ei ole ka seksuaalhälbelise käitumisega alaealistel isikutel, kellega tuleks ennekõike tegeleda väljaspool karistussüsteemi. Spetsialistide hinnangul tuleks noorte puhul arvestada, et väärkohtlemise põhjuseks võivad olla varasem seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemine, hooletussejätmine, käitumis- ja kohanemiskasvatus, hariduslikud ja kasvatuslikud erivajadused, ebapiisavad teadmised seksuaaltervisest ja -käitumisest jne.

Vajalikud meetmed ja tegevused

4. meede	Laste parem kaitse seksuaalkuritegude eest
Tegevused	
4.1.	Lastega töötamisega seotud piirangute õigusliku regulatsiooni korrastamine
4.2.	Lastega töötamisega seotud piirangute täitmise jälgimine ja nende kasuteguri hindamine
4.3.	Ravisüsteemi loomine täieskasvanud ja alaealiste seksuaalkurjategijatele
4.4.	Tõhusama järelevalvesüsteemi loomine seksuaalkurjategijate üle
Meetme 4 mõju: Vähenenud on võimalused, et lastega seotud ametikohtadel töötavad selleks sobimatu taustaga inimesed; väärkohtlejatele, sh noortele loodud rehabilitatsioonivõimalused aitavad ära hoida uusi seksuaalkuritegusid.	

³⁵ Vt http://tarkmeestaskus.just.ee/laste_kaitsmine_seksuaalkurjategijate_eest

³⁶ Karistusregistri vastus teabepäringule.

Vägivalla ohvriks langenud laste varane märkamine ja abisaamise võimalused

Teadlikkus kohustusest teatada abivajavast ja väärkoheldud lapsest on puudulik ja seda reguleerivad sätted ebaselged

Väärkoheldud lapsest jäetakse lastekaitsetöötaja sageli informeerimata. Ühe uuringu andmetel ei teata abivajavast lapsest mitte ainult kõrvalised inimesed tänavalt, vaid ka lastega töötavad spetsialistid (ligi 2/3 vastanutest oli jätnud mingil põhjusel väärkoheldud lapsest teatamata). Kõige sagedamini olid jätnud info edastamata kooli ja lasteaia pedagoogid, samasugust hoiakut võis märgata ka lastekaitsetöötajate seas (Soo jt, 2009). Samuti on ilmnenu, et meditsiinisüsteemist (nt perearstidelt) ei jõua info abivajava või väärkoheldud lapse kohta alati lastekaitsetöötaja kätte.

Väärkoheldud lapsest teatamata jätmise põhjuseks on peamiselt uuringus vastanu ebakindlus ja teadmatus. Näiteks kaheldi, kas probleem on teatamiseks tõsine, kes on õige isik, keda informeerida, kuidas seda täpselt teha või kas on üldse õigus sekkuda (nt lastekaitsetöötajate ja pedagoogide hulgas levivad müüdid, et seadusega on keelatud kodukülastused ning edastada infot asjakohastele asutusele). Piiripealsed teod, mille puhul on raske öelda, kas tegemist on väärkohtlemisega või mitte, põhjustavad spetsialistides ebakindlust ja nii võidakse sekkumisest loobuda (Soo jt, 2009).

2009. aasta alguses käivitus üleriigiline lasteabitelefoni numbril 116 111, et inimestel oleks võimalik lihtsalt ja kiiresti, vajaduse korral ka anonüümseks jäädes, teatada abivajavast lapsest. Viimastel aastatel on lastega töötavatele spetsialistidele (noorsoopolitseinikud, sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad, meditsiinitöötajad, õpetajad, psühholoogid jt) korraldatud mitmeid koolitusi, ent nende väljaõpe pole järjepidev ega süsteemne (Tikerpuu & Reinomägi, 2009). Euroopa Nõukogu laste seksuaalse ekspluateerimise ja väärkohtlemise konventsiooni mõjude analüüsis (Mõjude analüüs ..., 2008) leiti, et vaja on täpsemalt uurida, kas lastega töötavaid spetsialiste (sotsiaal-, lastekaitse-, meditsiinitöötajad, õpetajad, huvijuhid, politseiametnikud jm) ettevalmistavate erialade õppekavades on laste õiguste ja seksuaalse väärkohtlemise temaatika asjakohaselt kajastatud.

Lapsohvrite abistamiseks vajalikud teenused pole kogu Eestis kättesaadavad

Praegune riiklik ohvriabisüsteem on ohvri seisukohast keeruline. Ohvriks vajalike teenuste võrgustik (välja arvatud ohvriabiteenus) on üle Eesti ebaühtlaselt välja arenenud. Tasuta õigusabi ja professionaalne psühholoogiline abi on raskesti kättesaadav. (Kriminaalpoliitika arengusuunad ..., 2009)

Väärkoheldud (sh seksuaalselt) laste abistamiseks on paremad võimalused loodud suuremates linnades: Tallinnas, Tartus ja Pärnus. Üle Eesti pole kõikidele vägivalla ohvriks langenud lastele sellised võimalused tagatud; puudub ka selge finantskeem sellise teenuse rahastamiseks. Näiteks pole praegu üheselt kokku lepitud, milliste teenuste eest ja mis mahus peaks tasuma riik, kohalik omavalitsus või pere. Spetsialistide hinnangul on esinenud probleeme, kus lapsohvriks on pakutud nõustamist, ent omavalitsused ei ole valmis oma piirkonna lastele osutatud teenuse eest tasuma.

Uuringud on näidanud, et lastega kokkupuutuvate väärkoheldud laste abistamist raskendavad puudulik suhtlus spetsialistide vahel, rahanappus ja teenuste halb kättesaadavus. Samuti takistavad sekkumist puudulikud teadmised seadustest ning sellega seonduvad väärarusaamad, mis olid eriti ilmsed pedagoogide hulgas, nt et seadusega ei ole lubatud väärkoheldud lapse kohta infot edastada ega tema kodu külastada (Soo jt, 2009). Lapse seksuaalse väärkohtlemise puhul ei ole välja kujunenud spetsialistide võrgustikku, kes selliste probleemidega üheskoos tegeleks (Antšak, 2004). Praktikas on ilmnenu probleeme lapsele kaitse korraldamisega seksuaalvägivalla kahtluse korral.

Eesti väiksust arvestades tasub kaaluda vägivalda ohvriks langenud laste abistamis- ja rehabilitatsioonisüsteemi loomist, selline süsteem peaks olema ühtselt ja riiklikult koordineeritud. Laste vastu toimepandud vägivalda ennetus- ja sekkumistegevustes tuleks arvestada poiste ja tüdrukute erinevaid vajadusi.

Laste väärkohtlemise juhtumite menetlemine pole piisavalt lapsesõbralik ja kiire

Laste vastu toimepandud vägivaldajuhtumite uurimine on keeruline. Politseinike sõnul on eriti raske saada jälile kodus aset leidnud väärkohtlemisele. Kuna sellest avalikult ei räägita ja lapsed tunnistavad enda väärkohtlemist politseile harva, jäävad need juhtumid sageli pereringi (Kask, 2009).

Laste väärkohtlemise juhtumite tõhusaks menetlemiseks ning ohvrile teiseste kannatuste vältimiseks on oluline kiire menetlus ja et selliste juhtumitega tegelevad spetsialiseerunud menetlejad. Alaealistega seotud kriminaalasjade menetlemiseks on spetsialiseerumine täielikult tagatud prokuratuuris, alates 01.04.2008 on alaealistega tegelevad ametnikud määratud ka korrakaitse- ja kriminaalpolitseis ning alates 2010. a on käsil lastekaitseteenistuste loomine prefektuurides. Kohtusüsteemis on alaealistega seotud kriminaalasjade menetlemisele spetsialiseerunud vähem, see on tagatud Tallinnas ja Tartus.

Sageli võib lapse vastu toimepandud kuritegudes lapskannatanu olla ainuke kuriteo tunnistaja ning tema ütlused jäävad süüdistuse esitamisel peamiseks tõendusmaterjaliks. Uuringus alaealiste ülekuulamise kohta selgus, et spetsialistide kaasamist alaealise ülekuulamisele ei peeta alati vajalikuks, samuti puudub ühtne arusaam, millist rolli peaks spetsialist alaealise ülekuulamisel täitma. Osaliselt peaks selle probleemi lahendama Riigikogu menetluses olev kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (599 SE), mille kohaselt muudetakse uurija kohustus kaasata spetsialist uurija valikuvõimaluseks ning alaealise korduva ülekuulamise vältimiseks sätestatakse, et juhul, kui ülekuulamist kavatakse tõendina kohtumenetluses kasutada, tuleb alaealise ülekuulamine videosalvestada (Kask, 2009).

Spetsiaalselt lastele mõeldud ülekuulamistoad, mis aitavad lapsel pingevabamalt ja kiiremini meenutada toimunut, traumeerivad last vähem ja mis on varustatud videoülekuulamisvahenditega, on praegu olemas ainult mõnes piirkonnas (Tallinnas, Tartus ja Pärnus). (*ibid.*)

Vajalikud meetmed ja tegevused

5. meede	Vägivallakuritegude ohvriks langenud laste abistamisvõimaluste arendamine
Tegevused	
5.1.	Abivajavast lapsest teatamise kohustuse täpsustamine
5.2.	Lasteabitelefoni teenuse pakkumine
5.3.	Lastega töötavatele spetsialistidele täienduskoolitusprogrammi koostamine ja rakendamine
5.4.	Lapsohvritele üleriigilise abistamissüsteemi väljatöötamine
Meetme 5 mõju: Kõik lastega töötavad spetsialistid on üheselt informeeritud sellest, millised on abivajavast lapsest teavitamise ja sekkumise viisid ja kes on need isikud, keda tuleb teavitada, ning kes on võimalikud koostööpartnerid – nii väheneb ka spetsialistide ebakindlus väärkoheldud (sh seksuaalvägivalda kahtluse korral) lapsest teatada. Lapsohvrite abistamine on muutunud süsteemsemaks ja see aitab ära hoida ohvrist väärkohtleja kujunemist.	
6. meede	Laste vastu toimepandud vägivaldajuhtumite uurimise tõhustamine
Tegevused	
6.1.	Prefektuurides laste väärkohtlemise juhtumitele spetsialiseerunud lastekaitseteenistuste loomine
6.2.	Virtuaalpolitsei projekti käivitamine
6.3.	Lapsohvritega isikuvastastes kuritegudes menetlustähtaegade seiramine

6.4. Lapsesõbralike ülekuulamisvõimaluste loomine
6.5. Alaealistega tegelevate süüteomenetlejate regulaarne koolitamine
6.5. Laste kohtlemise juhendi uuendamine ja erinevate metoodiliste materjalide ettevalmistamine lastega seotud süüteomenetluslike toimingute (sh ülekuulamiste) läbiviimiseks
Meetme 6 mõju: Laste vastu toimepandud vägivaldajuhtumite tuvastamine paraneb ja nende kohtueelne menetlusaeg lüheneb; lapsohvrite kohtlemine kriminaalmenetluses on lapsesõbralikum.

EESMÄRK 2: alaealiste vägivalda ja õigusrikkumiste vähendamine ja ennetamine

Teiste riikide uuringud on näidanud, et alaealiste vägivald väljendub valdavalt teise alaealise suhtes, esineb sagedamini koolis ja seoses noore vaba aja veetmisega (Stevens, 2006). Ka Eestis registreeritud alaealiste vägivaldakuuritegevust analüüsid selgub, et alaealiste suhtes kasutavad vägivalda enamasti nende endi eakaaslased ja tuttavad ning noorte toimepandud vägivald on harva suunatud võõraste inimeste vastu. Kõige rohkem kasutavad alaealised vägivalda tänaval ja muudes avalikes kohtades; veidi enam kui iga kolmas vägivaldajuhtum toimus koolis või muus lasteasutuses. Alaealistele omane omavaheliste tülide lahendamine vägivalda abil viitab, et noored ei oska suhelda ega ennast mõistetavaks teha teisi kahjustamata. Samuti näitab see noorte sallivat suhtumist vägivalda kasutamisse.

Poiste ja tüdrukute käitumisprobleemid ilmnevad mõneti erineval moel. Uuringud viitavad, et sugu on selgelt õigusrikkumiste toimepanemist mõjutav faktor: poistel on suurem tõenäosus kuritegu sooritada ning vägivald kuulub rohkem poistekultuuri juurde.

Spetsialistide hinnangul taandub noorte probleemkäitumine sageli pingelistele suhetele koolis või kodus (Eesti kool ..., 2007), on paljuski seotud riskikäitumisega, nagu sõltuvusainete tarbimine, koolikohustuse täitmine, jm teguritega (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007), aga ka varasema väärkohtlemise kogemusega (Soo, 2005).

Praeguses arengukavas jätkatakse vähemalt osaliselt ka eelmises, alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukavas aastateks 2007–2009 alustatud teemadega. Põhitähelepanu on aga suunatud järgmistele alaealiste vägivaldaga seotud probleemidele: ebapiisav kogukonnapõhine riskilastega tegelemine, vanemliku vastutuse puudulikkus, alaealiste riskikäitumine (ennekõike alkoholitarbimine) ja ebaefektiivne reageerimine alaealiste õigusrikkumistele.

Kogukonnapõhine ja perekeskne riskilastega tegelemine

Puudub selge süsteem kogukonnapõhiselt³⁷ riskilastega tegelemiseks

Alaealiste probleemide varaseks märkamiseks on korraldatud spetsialistidele mitmeid koolitusi, ent lapse probleemide varaseks märkamiseks puudub selge süsteem. Sageli jäävad riskirühmas oleva pere ja laste vajadused õigel ajal märkamata ning kohalike omavalitsuste suutlikkus ja valmisolek riskilastega individuaalselt tegeleda on väike.

See probleem puudutab ka lasteasutustest ja kinnipidamisasutustest lahkuvaid noori, kellel ei ole tavaelus hakkama saamiseks küllaldast lähedaste tuge ja kes vajavad selleks eraldi toetussüsteemi.

Vanemlikud oskused pole piisavad

Alaealiste õigusrikkumiste puhul mängib olulist rolli vanemate otsene kontroll, vanemate omavahelised suhted ja nende suhted lapsega, mitte niivõrd see, kas laps elab purunenud perekonnas või täisperes. Mida suuremaks ja vägivaldsemaks muutub konflikt vanemate vahel, seda suurem on alaealiste õigusrikkumise risk, seda eriti poiste hulgas. Isa puudumine või olemasolu perekonnas ei mõjuta otse õigusrikkumiste toimepanemist, küll aga mõjutab see alaealise probleemset käitumist (koolist puudumine, alkoholi ja narkootikumide tarvitamine). Vanemate huvi alaealiste tegemiste vastu on oluline alaealise käitumise mõjutamisel: kui

---

³⁷ Käesolevas arengukavas peetakse kogukonna all silmas ennekõike kohalikku omavalitsust, kogukonnapõhine tegevus hõlmab lisaks ekspertidele kogukonna liikmeid.

vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed teavad, kus ja kellega laps väljas käib, väheneb õigusrikkumiste risk oluliselt. (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007)

Alaealiste komisjoni suunatud laste vanemate puhul on täheldatud, et neil ei jätku aega lastega tegeleda ja neile tähelepanu pöörata, mille põhjusteks omakorda on ülehõivatus tööga, sotsiaalne toimetulematus, eitav suhtumine nooruki probleemidesse, sotsiaalsete oskuste puudumine, harimatus kasvatusküsimustes ja teadmatus abisaamise võimalustest (Rannala, Tiko & Rohtla, 2006).

Vanemate mõjutamiseks napib võimalusi

Mitmes uuringus (Tiko, Rannala, & Rohtla, 2006; MEIS, 2006; Riigikontroll, 2007) ja ka meedias on korduvalt esile toodud, et vanemakohustuste täitmata jätmisel pole vanemate mõjutamiseks piisavalt võimalusi. Seda küsimust arutati 2009. a ka Kuriteoennetuse Nõukogus ja leiti, et vanemate trahvimise asemel tuleks ennekõike koolituse korras arendada vanemate vanemlikke oskusi.

Kuigi viimastel aastatel on hakatud aktiivselt tegelema vanemahariduse arendamisega, on vähe riskirühmade (koolikohustuse mittetäitjad, alaealised õigusrikkujad) vanematele suunatud meetmeid. Selle põhjuseks võib olla nii sellekohase teenuse ebaühtlane kättesaadavus kui ka selge süsteemi puudumine, kuidas selliseid vanemaid mitmesugustesse programmidesse kaasata või suunata.

Ka alaealiste komisjonide praktika vanemate kaasamisel lapse probleemide lahendamiseks on erinev. Kuigi on üksikuid häid näiteid, siis teadlikult komisjonid vanemate toetamisega ei tegele. Seega oleks vaja, et lapse suunamisel alaealiste komisjoni toetatakse ja abistatakse ka vanemaid, et nad saaksid tulevikus ise probleemide lahendamiseks hakkama.

Vajalikud meetmed ja tegevused

7. meede	Kogukonnapõhine ja perekeskne riskilaste abistamine ja toetamine
Tegevused	
7.1.	KOVides varase märkamise ja sekkumise mudeli väljatöötamine ja rakendamine
7.2.	Vanemliku vastutuse suurendamine
7.3.	Alaealistele intensiivse kogukonnapõhise sekkumisprogrammi ettevalmistamine
7.4.	KOVides tugisikute süsteemi rakendamine alaealistele ja noortele vanglast vabanenutele
Meetme 7 mõju: Kohalike omavalitsuste suutlikkus kuriteoennetuse korraldamiseks suureneb, varase märkamise mudeli kasutuselevõtmine KOVides suureneb. Probleemkäitumisega laste vanematele suunatud programmide kasutamine sageneb. Tõsiste käitumisraskustega noori suudetakse mõjutada kogukonnas ning enam ei ole vaja neid erikooli saata.	

Alaealiste riskikäitumine

Alaealiste alkoholi tarbimine on seotud õigusrikkumisega

Uuringud on näidanud, et alaealiste riskikäitumine on tugevasti seotud õigusrikkumisega, seda nii alkoholi, narkootikumide tarbimise kui ka koolikohustuse mittetäitmise osas. Kahte viimast probleemistikku selles arengukavas eraldi põhjalikumalt ei käsitleta, noorte narkoteema on kajastatud „Narkomaania ennetamise riiklikus strateegias aastani 2012“³⁸ ja koolikohustuse teema „Üldharidussüsteemi arengukavas aastateks 2007–2013“³⁹.

³⁸ Strateegia kiideti heaks 3. veebruaril 2003. a toimunud Vabariigi Valitsuse 14.05.1996. a korraldusega nr 463-k moodustatud uimastipoliitikaalase ministrite komisjoni nõupidamisel.

³⁹ Kiideti heaks Vabariigi Valitsuse 19. jaanuari 2007. a korraldusega nr 26.

Alaealiste hälbiva käitumise uuringust selgus, et elu jooksul on alkoholi tarvitanud 87% 7.–9. klassi õpilastest, viimase kuu jooksul 45% vastanutest. Lahjemate alkoholsete jookide tarvitamine esineb poistel juba 10–11aastaselt, tüdrukutel 11–12aastaselt. 17% vastanutest on narkootikumide tarvitanud vähemalt korra elu jooksul, 5% on seda teinud viimasel kuul (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007).

Teismelisena alkoholi regulaarset tarbimist alustanud inimestel on kõrgem risk nii tervist ohustavaks riskikäitumiseks täiskasvanuna kui ka alkoholsete jookide kuritarvitamiseks. Alkohol on otseselt seoses noorukite suremuse kolme levinuma põhjusega: liiklusõnnetused, tahtmatud vigastused ja tapmised. Enamik lapsi ei joo end purju mitte kangest alkoholist, vaid lahjadest alkoholsetest jookidest (õlu, siider, segujoogid), mida uuringute põhjal lapsed ise alkoholiks ei pea (Allaste, 2008).

Alaealised õigusrikkujad ise peavad õigusrikkumiste peamiseks põhjusteks kaaslaste ja sõprade negatiivset mõjutust, alkoholi tarbimist, probleeme õppimisega ja lagunenu perekeskkonda. Koguni 75% alaealiste komisjonide ette sattunud noortest peab alkoholi tarbimist oluliseks probleemikäitumise põhjuseks (Rannala jt, 2006).

Ka sidemed kooliga mõjutavad alaealiste õigusrikkumisi. Poistel, kelle sidemed kooliga on tugevamad, esineb vägivaldset käitumist harvemini. Samuti osutus, et koolist sageli puudujatel tuleb ette rohkem raskeid õigusrikkumisi, nii vägivaldset käitumist kui ka õigusrikkumisi üldiselt. Klassikordamine on probleemse käitumisega seotud ainult poiste puhul.

Vajalikud meetmed ja tegevused

8. meede	Noorte alkoholitarbimise vähendamine
Tegevused	
8.1.	Alkoholi kahjulikku mõju käsitlevate ennetustegevuste läbiviimine
8.2.	Alaealistele alkoholimüügi keelu tõhusamate kontrollimeetmete väljatöötamine
8.3.	Osalemine rahvusvahelises võrdlusuuringus "Efektiivsed strateegiad alaealiste alkoholi tarbimise ennetamiseks Euroopas"
8.4.	Noortele süüdimõistetutele alkoholi kahjulikku mõju ja joobes juhtimisest tulenevaid ohte käsitlevate koolituste korraldamine
8.5.	Alkoholiprobleemidega noortele ravi ja rehabilitatsiooni kontseptsiooni väljatöötamine
Meetme 8 mõju: Alaealised rikuvad vähem alkoholiseadust, alaealistele alkoholi müümine väheneb ning tekib ülevaade tõhusatest võimalustest sekkuda alkoholitarbimisse.	

Alaealiste õigusrikkumistele reageerimine

Alaealiste komisjonide kvaliteet ja mõjutusvahendite kättesaadavus on ebahütlane

Alaealiste komisjonidel on oluline roll alaealiste kuritegevuse ennetamisel ja sellele reageerimisel, kuivõrd nad tegelevad nii nooremate kui ka 14aastaste alaealiste süüteo tunnetuste vastavate probleemidega. Peale selle on võimalik ka 14–17aastaselt süüteo toimepannud alaealise suhtes menetlus lõpetada ja suunata materjalid alaealiste komisjoni.

Alaealise elukohajärgses komisjonis otsustakse, millist mõjutusvahendit oleks kõige otstarbekam kohaldada: 2009. aastal piirdusid komisjonid 41% juhtudest hoiatusega, üldkasuliku töö kohustus määrati 20% juhtudest ja 22% noortest suunati vestlusele spetsialisti juurde (Eesti Noorsootöö Keskus, 2009).

Tulenevalt regionaalsetest erinevustest ja tugiteenuste erinevast kättesaadavusest on mõjutusvahendite kasutamine ebahütlane: sarnaste juhtumite puhul määratakse Eesti eri piirkondades alaealistele erinevaid mõjutusvahendeid. Probleeme on ka mõjutusvahendite kui teenuste sisulise arendamisega.

Alaealiste komisjon reageerib alaealise õigusrikkumisele liiga hilja

Alaealiste komisjonides alaealiste õigusrikkumiste arutelude ja mõjutusvahendite määramise protsessi tähtaegade üle seiret ei tehta, seepärast puudub selle kohta ka ülevaade. 2006. aastal tehtud uuringus on välja toodud, et aeg alates alaealise poolt toimepandud teost kuni asja komisjoni esitamiseni ning konkreetse mõjutusvahendi määramise ja kohaldamiseni on alaealiste komisjonides lubamatult pikk. Kuigi alaealise mõjutusvahendite seaduse kohaselt peab alaealise õigusrikkumise arutelu toimuma 30 päeva jooksul, näitas uuring, et tegelikkuses seda tähtaega ületatakse, enamiku taotlejate puhul võttis see kauem aega kui 30 päeva. Eesti hariduse infosüsteemi (EHIS) kantud andmete põhjal oli 2008. aastal seitsmes maakonnas keskmine arutelude pikkus alla 30 päeva, teistes maakondades ei suudetud seaduses sätestatud ajast kinni pidada. (Kriminaalpoliitika arengusuunad ..., 2009; Alaealiste komisjonide ..., 2009)

Alaealiste komisjonis ei ole tagatud piisav individuaalne tähelepanu lapsele

Komisjonide sekretäriledele on mõjutusvahendi kohaldamise järelevaataja ja juhtumikorraldaja rolli ühitamine osutunud keeruliseks. Sageli on probleemiks, et alaealised, kes on saadetud kas spetsialisti juurde nõustamisele või rehabilitatsiooniteenust saama, ei lähe teenusepakkuja juurde või külastavad spetsialisti ebaregulaarselt. Olukord paraneks, kui komisjon määraks lapsele konkreetse tugiisiku, kes jälgib ja abistab alaealist ka temale määratud mõjutusvahendi kasutamisel.

Erikoolide kasvandike retsidiivsus on kõrge

Erikoole iseloomustab korrarikumiste ja käitumisprobleemide laialdane levik, õpilase individuaalsete vajaduste ja probleemide eiramine ning distsipliini ja korra ületähtsustamine, mõjutusvahendid erikoolides ei anna soovitud tulemusi ning õpilase käitumise korrigeerimine ei ole järjepidev ega tõhus (Salla & Tamm, 2008). Erikooli õpilastest on 81% erikooli ajal või pärast erikoolist lahkumist kahe aasta jooksul mõne süüteo toime pannud. 74% pani toime väärteo (üks inimene pani toime keskmiselt 4 väärtegu) ning 51% pani toime kuriteo (ühe õpilase kohta keskmiselt üks kuritegu) (Rits, 2009).

Alaealiste komisjonide ja erikoolidega seotud tegevuste arendamiseks töötas Haridus- ja Teadusministeerium 2006. aastal välja erikoolide kontseptuaalsed alused⁴⁰, milles määratleti erikoolide eesmärgid, õppe- ja kasvatustöö põhimõtted (nt õpilaste individuaalsete vajaduste arvestamine, võrgustikutöö ja rühmakodu põhimõtted) ning nõudmised infrastruktuurile. 2009. aastal koostati tegevuskava noorte toimetuleku toetamiseks.

Vajalikud meetmed ja tegevused

9. meede	Alaealiste õigusrikkumistele tõhusam reageerimine
Tegevused	
9.1.	Noorte probleemkäitumise ennetamiseks noorte toimetuleku toetamise tegevuskava ⁴¹ rakendamine
9.2.	Alaealiste komisjonides menetlustähtaegade regulaarne seiramine
9.3.	Alaealiste komisjonide praktika hindamine
9.4.	Alaealiste komisjonide andmebaasi arendamine

⁴⁰ Kinnitatud haridus- ja teadusministri 19.12.2008. a käskkirjaga nr 1570.

⁴¹ „Tegevuskava noorte toimetuleku toetamiseks, sh alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks ja vähendamiseks Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas aastatel 2009-2011“ kinnitati haridus- ja teadusministri 6.08.2009. 2 käskkirjaga nr 708. Tegevuskavas kirjeldatud tegevused on suunatud käitumishäiretega noortele tavakoolides, alaealiste komisjoni saadetud noortele, erikoolides õppivatele noortele, nende vanematele ning nendega töötavatele spetsialistidele.

9.5. Alaealiste komisjonide tugiisikute süsteemi loomine
9.6. Erikoolist lahkunud õpilaste retsidiivsuse hindamine
9.7. Alaealiste kurjategijatega seotud kriminaalasjades kohtueelsete menetlustähtaegade regulaarne seiramine
Meetme 9 mõju: Alaealiste komisjonide tegevust koordineeritakse paremini, lastega tegeletakse individuaalsemalt, lepitust ja teisi aktiivseid mõjutusvahendeid kasutatakse rohkem. Alaealiste õigusrikkumisi menetletakse komisjonides ja kohtueelses menetluses kiiremini, mis aitab vähendada noorte tulevase süütegusid ning vähendab menetlusega alaealisele kaasnevaid võimalikke negatiivseid tagajärgi.

EESMÄRK 3: perevägivalla (sh naistevastase vägivalla) vähendamine ja ennetamine

Eestis on perevägivallast avalikult rääkimine päevakorradele tõusnud viimase 10–15 aasta jooksul. Aastaid suhtuti sellesse teemasse kui tabusse või perekonna siseasja, millesse perevälised inimesed või asutused ei peaks sekkuma. Tasapisi on hakatud ka Eestis mõistma, et perevägivald ei ole ainult ohvri ja vägivallatseja omavaheline asi, vaid vajab riigi sekkumist.

Perevägivalla mõiste on küllalt lai, hõlmates lisaks peresuhetele nii kodu- kui ka paarisuhte juhtumeid. Perevägivalla puhul on vägivallatseja ja kannataja ühest perest, vägivalda kasutatakse tavaliselt pereliikmete vahel või pereliikme ja lähisugulase vahel. Perevägivalla levinuimad tüübid on abikaasa, elukaaslase, laste, vanavanemate või õdede-vendade omavaheline väärkohtlemine. Vägivallaks peetakse ka seda, kui laps on täiskasvanutevahelise vägivalla tunnistajaks kodus või mujal.

Vägivalda peresuhetes liigitatakse tihti kaheks. Esimene on impulsiivne, lahendamata konfliktist või emotsionaalsest pingeseisundist tulenev agressiivne käitumine (n-õ peretüli). Siin jagunevad toimepanijate ja kannatanute hulgas mehed ja naised suhteliselt võrdselt. Teine tüüp on peamiselt patriarhaalsetel arusaamadatel ja asümmeetrilistel soorollidel põhinev vägivald, mis baseerub partneri üle võimu ja kontrolli kehtestamisel, selleks psühholoogiliselt, füüsiliselt ja/või seksuaalselt agressiivset käitumist kasutades. Kirjeldatud vägivald on süstemaatiline, ajas eskaleeruv ja ohvrile raskeid tagajärgi põhjustav. Selle tüübi puhul on vägivallatsejateks peamiselt mehed ja ohvriteks naised. Naistel on vägivalla kogemise intensiivsus suurem ning raskusaste ja tagajärjed tõsisemad (Kimmel, 2002).

Perevägivalla põhjusi otsides võib jõuda mitmesugustele järeldustele ning need on tugevasti mõjutatud koolkonnast, mida keegi esindab. Kindlasti ei saa ega tohi perevägivalda võrdsustada naistevastase vägivallaga. Ühelt poolt võib perevägivalla põhjus peituda perekonnasüsteemis kui sellises. On välja toodud, et vägivalla ohtu nende inimeste vahel suurendavad või vähendavad pereliikmete koosveedetud aeg, emotsionaalne lähedus, vastuolud isiklike soovide ja pere vajaduste vahel ning mõne pereliikme suhteline kontroll teiste üle. Riskiteguriteks peetakse ka väikest sissetulekut, tööpuudust ja laste suurt arvu peres (Allaste & Võõbus, 2008). Soospetsiifikale toetuvad teoreetilised lähenemised toovad välja, et vägivalda põhjustavad olukorra vägivaldselt lahendamist soovivad ning domineerimist ja soolist ebavõrdsust pooldavad hoiakud, samuti puudulikud oskused probleeme lahendada (Kimmel, 2002; Johnson, 2008). Samale järeldusele on jõudnud ka feministid, rõhutades muu hulgas, et vastavad rollid ei ole mitte kaasasündinud või funktsionaalsed, vaid sotsiaalselt konstrueeritud, luues ja säilitades meeste võimu nii perekonnas kui ka ühiskonnas. Nad lisavad ka, et perevägivald pole ainult isiklik, vaid ka sotsiaalne ja poliitiline probleem. (ibid.)

Hoolimata sellest, et tugev enamus ohvritest on naised, näitavad mitmed uuringud, et ka lapsed ja mehed võivad olla ohvriks ning naised vägivallatsejateks (Kimmel, 2001). USAs juba 1975. aastal tehtud vaatluspõhise perevägivallauuringu tulemused näitasid, et peksmine ja kerge vägivald (nt kõrvakiil) olid enam-vähem võrdväärselt levinud nii meeste kui naiste seas. Donald Dutton (2006) toob välja, et kuigi naiste vägivalda näidatakse tihtipeale enesekaitsena või vähem tõsise nähtusena, on tegelikkuses naised samavõrd vägivaldsed kui mehed. Seepärast väidab ta, et agressiivsust ei tohiks siduda mitte sooga, vaid analüüsida seda teatud iseloomuomaduste või hälvete kaudu. Palin-Davies (2006) on samuti leidnud, et vägivald sõltub isiksusetüübist, kasvukeskkonnast ja sotsiaalsest keskkonnast. Kuigi avalikus arutelus ei kujutata naist tavaliselt vägivaldsena ning räägitakse erandina nendest, kes on vägivaldsusega silma jäänud, on oluline meeles pidada, et meeste eiramine ohvritena ja naiste eiramine ründajatena toob kahju mõlemale sugupoolele (Allaste & Võõbus, 2008).

Käesolevas arengukavas keskendutakse perevägivalda vähendamiseks nii laiemale avalikkusele kui riskirühmadele suunatud ennetus- ja teavitustööle, perevägivaldaohvrite abistamisele ja kaitsele ning perevägivaldatsejatega tegelemisele. Kuna Eestis on perevägivalda seni vähe uuritud, sõltub riskirühmadele mõeldud ennetustöö läbiviidavate uuringute tulemustest.

Perevägivalda-alane ennetustöö

Elanikkonna teadlikkus perevägivaldast on väike

Tihti hoitakse koduseinte vahel toimuv vaid enda teada ega räägita sellest isegi mitte lähedastele, mistõttu võib jääda ekslik mulje, et perevägivald ei ole väga ulatuslik nähtus. Samuti on nii ohvrid kui vägivaldatsejad alati olukorda enda jaoks ratsionaalselt selgitama. Vägivaldsed inimesed õigustavad ja vähendavad tihtipeale teo tagajärgi ja raskust ning sama teevad ka pikaajalise vägivalda ohvrid. Selleks et probleemiga tõhusalt tegeleda, tuleb kindlalt toetuda koostööle kõigi kohaliku ja riikliku tasandi osapoolte vahel.

Perevägivalda tegeliku leviku ja statistika erinevuse põhjuseks peetakse inimeste vähest teadlikkust ja oskust perevägivalda ära tunda. Üldine vägivaldaga kokkupuutumise statistika näitab, et perevägivalda esineb eri haridustaseme ja tööga inimeste, aga ka eestlaste ja mitte-eestlaste seas üsna võrdselt. Perevägivaldast tuleks teavitada kogu ühiskonda, kuna see puudutab umbes viiendikku elanikkonnast.

Ennetus- ja teavitustöö kavandamisel tuleb osaliselt lähtuda riskirühmadest

Kuigi perevägivalda esineb igasuguse sissetulekuga, tööhõivestaatusel ja laste arvuga peredes, võib senise praktika põhjal nimetada teatud tegureid, mida on seostatud suurema riskiga sattuda perevägivalda ohvriks. Seepärast on käesolevas arengukavas ette nähtud eraldi meetmed riskirühmade ennetustööks. Kuna praegu ei ole selget üksmeelt, millised grupid on perevägivaldast enim ohustatud, sõltuvad edasised tegevused suuresti kavandatud uuringute tulemustest.

Vägivaldast enim ohustatuks peetakse väikeste lastega partnerist materiaalselt sõltuvaid naisi. Eraldi tuleb vaadelda kahe täiskasvanud isiku vahelist vägivalda ja vanema poolt lapse vastu suunatud vägivalda. Laps on täiskasvanutest sõltuvas seisundis ning seega rohkem manipuleeritav ja haavatav. Laps oma arengulise ebaküpsuse tõttu ei oska anda hinnanguid vanema käitumisele ega end kaitsta vaimse, füüsilise ega seksuaalse rünnaku eest. Sarnaselt lastega tuleks tähelepanu pöörata eakatele, kelle suhtes sageli vägivalda üles näidatakse (lukustatud tuppa sulgemine, hooletusse, nälga või külma jätmine, vaimne vägivald).

Kindlasti tuleb tähelepanu pöörata suurenevale töötusele, mida võib pidada täiendavaks riskiteguriks ning mis võib rohkendada konfliktseid olukordi peres. Samas ei tohi lasta sellel tähelepanekul pidurdada majanduslikult hästi toimetulevatest peredest ohvrite pöördumisvalmidust abisaamise järele. Olulise tegurina on nimetatud ka alkoholismi seotust perevägivaldaga.

Vajalikud meetmed ja tegevused

10. meede	Perevägivalda-alane ennetustöö
Tegevused	
10.1.	Õigusteadlikkuse suurendamine ning perevägivaldaalane teavitamine
10.2.	Riskirühmade perevägivaldaalane teavitamine
10. meetme mõju: Tänu info levitamisele paraneb riskirühmade teadlikkus perevägivaldast. Ühiskonna suhtumine perevägivalda muutub vähem sallivaks ja seda ei nähta enam pereelu loomuliku osana.	

Perevägivald ohvrite abistamine

Vaja on perevägivald uuringuid ja korrastatud statistikat

Perevägivalda esineb eeldatavasti rohkem, kui ametlik statistika seda näitab. Tõhusaks ennetustööks ja juba aset leidnud perevägivaldajuhtumitele reageerimiseks on oluline mõista probleemi olemust, selle põhjuseid ja ulatust. Selleks tuleb teha valdkonna uuringuid ja analüüse ning korrastada statistikat. Täpsem teave valdkonna arengu ja probleemide ulatuse kohta lubab teha paremaid poliitikaotsuseid, tõhustada sihtrühmade teavitamist, ohvritele pakutavaid teenuseid, reageerida õigel viisil vägivallatsetajatele, ära hoida uusi perevägivaldajuhtumeid. Oluline on nii Eestis kogutav teave kui ka teiste riikide kogemus perevägivaldaga seonduvate probleemide analüüsimisel ning selle käigus tehtud järelduste hilisem rakendamine praktikas.

Perevägivald ohvritega tegelevad osapooled vajavad paremat ettevalmistust

Perevägivald on tundlik teema, mistõttu on oluline, et inimesed, kes tegelevad selle ohvrite ja ka vägivallatsetajatega, oleksid professionaalid, kes oskavad probleemidele kiiresti ja õigesti reageerida. Seetõttu võiksid teatud erialade, sh õpetajate, noorsootöötajate, sotsiaaltöötajate, meedikute, politseinike, psühholoogide õppekavad sisaldada perevägivald käsitlust. See aitaks muuta suhtumist perevägivalda, vabaneda aastatega kujunenud müütidest ja eelarvamustest lähisuhtevägivald kohta. Samuti on oluline koostada juhendmaterjalid, milles oleks üheselt välja toodud erinevate spetsialistide, sh kodakondsus- ja migratsiooni-, piirivalve- ja lastekaitsetöötajate roll perevägivald ohvri tuvastamisel ja abistamisel, pöörates sealjuures tähelepanu viisidele, kuidas nendes küsimustes koostööd teha. Hetkel puuduvad selles valdkonnas kindlalt piiritletud koostöökokkulepped ja protseduurireeglid.

Rahvusvaheline praktika on näidanud, et riigid, kus politsei on suutnud välja arendada spetsiaalse infokogumise süsteemi perevägivald juhtumite kohta, seda järjepidevalt uute andmetega täiendanud, korraldanud põhjalikke analüüse jne, on suutnud ära hoida raskeid vägivallajuhtumeid ja märgatavalt kahandanud olmetapmiste arvu (Pettai & Proos, 2003). Olukord, kus riik ei suuda perevägivalda tõkestada ja ohvreid õigel ajal abistada, on ohtlik, sest vägivald hinnaks pole üksnes haiguspäevad, tervisekahjustused, invaliidistumine ja kaotatud inimelud, vaid kannatavad ka lapsed, kes kasvavad üles hirmu ja terrori õhkkonnas (Kütt, 2008).

Perevägivald ohvrid vajavad igakülgset ja usaldusväärset abi

Perevägivald ohvrite vajadused võib jaotada viide rühma: turvalisuse vajadus, emotsionaalsed, majanduslikud vajadused, lisaks vajadus info ja nõuannete ning õigusabi ja kohtukaitse järele. Nende vajaduste tagamine eeldab kriisisituatsioonis turvalisuse tagamist politsei poolt, arstiabi, psühholoogilist ja juriidilist nõustamist, varjupaiga- ja tugigrupiteenuse olemasolu ning majanduslikku toetust. Samuti on oluline toetav seadus, ühiskonna mõistev suhtumine, ametnike professionaalne käitumine, info kättesaadavus ja oma õiguste teadmine (Lutt, 2007). Perevägivald puhul on harva tegu vaid ühekordsete juhtumitega, tihtipeale satutakse ohvriks korduvalt. Seetõttu on oluline, et oleks loodud kohad, kuhu abi saamiseks pöörduda.

2005. aastal käivitati vägivaldohvritele riiklik ohvriabi teenus: üle Eesti töötab 26 riikliku ohvriabi töötajat, kes pakuvad vägivaldohvritele emotsionaalset tuge, infot abisaamise võimalustest ning juhendavad, kuidas organisatsioonidega suhelda. Ohvritel on võimalik kõigis maakondades pöörduda abi saamiseks ohvriabitöötaja poole, isegi kui kuritegu pole politseis registreeritud. Paralleelselt riikliku ohvriabiga pakuvad nõustamisteenust MTÜd. Eestis on üheksa varjupaika, mis aitavad lähisuhtevägivald käes kannatanud naisi, lisaks on Eestis kaks varjupaika, mis pakuvad abi rasedatele naistele ja lastega naistele.

Perevägivald tõttu varjupaikadesse pöördujaist on ligikaudu pooled täisealised, pooled aga lapsed ja noored. Kõigist pöördujaist on naisi umbes 80% ja mehi 20%, kellest umbes kolmandik on alaealised. Suurem osa varjupaika pöördujaist tuleb sinna koos lastega. Kõige sagedamini on nii naised kui mehed pöördumise põhjuseks märkinud vaimse ja füüsilise vägivald.

Praegu on peamiseks probleemiks see, et enamikku teenuseid perevägivald ohvritele pakuvad MTÜd (ohvriabi, tugigrupid, varjupaigad), keda rahastatakse projektipõhiselt (Lutt, 2007). Samas on tegemist valdkonnaga, kus tegutsemine eeldab oma olemuse tõttu järjepidevust ja jätkusuutlikkust, mistõttu rahastus ei tohiks sõltuda vaid projektide kirjutamisest. Samuti on oluline tähelepanu pöörata seigale, et geograafiliselt on teenuste kättesaadavus ja kvaliteet üsna erineval tasemel. Suuremad linnad on teenustega paremini kaetud kui väikevallad või külad. Tugi peab aga kättesaadav olema kõigile abivajajatele.

Vajalikud meetmed ja tegevused

11. meede	Perevägivald ohvrite abistamisvõimaluste arendamine
Tegevused	
11.1.	Perevägivald ulatuse ja olemuse regulaarne kaardistamine
11.2.	Protseduurireeglite väljatöötamine perevägivald ohvrite tuvastamiseks ja abistamiseks
11.3.	Perevägivald ohvritele pakutavate teenuste analüüs ja arendamine
11.4.	Perevägivald ohvrite ja vägivallatsejatega töötavate spetsialistide baasväljaõppe programmide analüüsimine
11.5.	Ohvrite ja vägivallatsejatega kokkupuutuvate spetsialistide koolitamine
Meetme 11 mõju: Korraldatavate uuringute ja korrastatud statistika tulemusena on info paremini kättesaadav, see aitab paremini poliitikat kujundada ja valdkonnas tekkivatele probleemidele kiiremini reageerida. Perevägivald ohvrite abistamine on süsteemsem ja aitab ohvritel vägivallatsüklist välja murda.	

Perevägivaldajuhtumite uurimine ja töö vägivallatsejatega

Lähenemiskeeld ei taga perevägivald ohvrile küllaldast kaitset

Alates 2006. aasta keskpaigast on isikuvastastes ja alaealiste vastu toimepandud kuritegudes kahtlustatavate ja süüdistatavate suhtes võimalik kohaldada kriminaalmenetluslikku lähenemiskeeldu. Kuni 2009. a lõpuni oli kohaldatud vähemalt 46 lähenemiskeeldu 40 isiku suhtes. Ajutise lähenemiskeeldu määramine otsustatakse üsna kiiresti, paari päevaga. Lähenemiskeeluga keelatakse enamasti kahtlustatava viibimine kannatanu elukohas, suhtlemine kannatanuga sidevahendite teel (lauatelefon, mobiiltelefon, internet) ja lähenemine kõnetamiskauguseni. Lähenemiskeeldu on enamasti määratud kehalise väärkohtlemise ja ähvardamise korral. Praktikast on enim probleeme tekkinud juhtudel, kui lähenemiskeeldu osapooled on eluaseme ühised omanikud või kui lapse kaitseks määratud lähenemiskeeld piirab ühel vanemal lapsekasvatamise kohustust täita.

Kannatanute teadlikkus lähenemiskeelust on sageli väike ja ootused lähenemiskeeldu tulemuste suhtes ei vasta reaalsele võimalustele. Kannatanud loobuvad oma nõusolekust lähenemiskeeldu kohaldamiseks kaastundest partneri suhtes, partneriga leppimise, sotsiaalsete ja majanduslike tegurite tõttu ning vahel ka hirmust. Lähenemiskeeldu tagamiseks puuduvad turvameetmed, et kindlustada kannatanute kaitse lähenemiskeeldu saanud isiku võimaliku vägivald eest (Tammiste & Tamm, 2009). Oluline on ohvrite parem teavitamine lähenemiskeeldu võimalusest ning koostada tuleks juhendmaterjalid, mis toetaksid ja hõlbustaksid kannatanut lähenemiskeeldu taotlemise ja rakendamisega seotud küsimustes.

Vägivallatsejate rehabilitatsioon ei ole järjepidev

Lisaks eespool märgitule on perevägivald leviku üheks põhjuseks vähene tegelemine vägivallatsejatega, mis on vajalik, et muuta nende käitumist ja hoida neid eemal uute vägivallaaktide kordasaatmisest. Mitmete riikide praktikast on ühe perevägivaldastase meetmena loodud vägivallatsejatele tugigrupid, mille eesmärgiks on ära hoida uusi vägivallajuhtumeid. Eestis on see teema veel vähe arenenud. Esmakordselt hakati seda meetodit Eestis rakendama 2006. aastal, kui loodi kaks rehabilitatsiooni- ja tugigruppi vägivallatsetele

meestele, üks eesti ja teine venekeelne. Viharavile määratud juhendatakse, rühmatöö käigus küsitletakse teda ja arutatakse läbi tema motivatsioon. Vabatahtlikkuse alusel programmi läbinutest muudab oma käitumist 70–80%, kohtu poolt määratute puhul 20–30% (ERR, 2006).

Vägivallatsetega tuleb tegeleda nii vanglas kui ka väljaspool karistussüsteemi. Esimeses on oluline siduda perevägivalda teema tavapärase resotsialiseerimisega, mida kinnipeetavatele vabastamise eel koostöös kriminaalhooldussüsteemiga pakutakse. Teisel juhul tuleb laiendada tugigruppide võrgustikku nii eesti- kui venekeelsete gruppidega mitmel pool Eestis.

Vajalikud meetmed ja tegevused

12. meede	Perevägivalda juhtumite uurimise tõhustamine ja -ohvrite kaitse
Tegevused	
12.1.	Lepitusmenetluse rakendamise analüüs
12.2.	Lähenemiskeelu regulatsioonide korrastamine
12.3.	Vägivaldse vanema hooldusõiguse piiramise vajaduse analüüs
Meetme 12 mõju: Perevägivalda juhtumite tuvastamine paraneb ja nende menetlemine muutub professionaalsemaks; perevägivalda ohvritele on kriminaalmenetluses tagatud piisav kaitse; eraldi tähelepanu all on perevägivaldaga kokku puutuvad lapsed, et säästa neid vägivallaringi sattumisest.	
13. meede	Rehabilitatsioon ja töö vägivallatsetega
Tegevused	
13.1.	Rehabilitatsiooniprogrammide rakendamine vägivallatsetele
Meetme 13 mõju: Väheneb väärkohtlejate retsidiivsus ja korduvjuhtumite arv, hoiak vägivalda kasutamise suhtes muutub taunivamaks.	

EESMÄRK 4: inimkaubanduse tõkestamine ja ennetamine

Inimkaubandus on põhiliste inimõiguste ja inimväärikuse rikkumine inimeste ekspluateerimise kas seksuaalse ärakasutamise, sunniviisilise töö tegemise või teenistusse värbamise ning hoidmise, orjuses või sama laadi seisundis pidamise või elundi sunniviisilise eemaldamise näol. Ekspluateerimisega kaasneb julm kohtlemine, sotsiaalselt kaitsetute isikute kuritarvitamine ja petmine ning vägivalda, ähvarduse, võlaorjuse ja erinevate sunnimeetodite rakendamine.

ÜRO andmetel oli 2009. aastal enam levinud inimkaubanduse liigiks ülemaailmselt seksuaalne ärakasutamine, teisena järgnes tööorjus (UNODC, 2009b). Euroopa Liidus laiemalt, sh ka Eestis, nähakse jätkuva mureküsitusena saatjata laste olukorda, kuna saatjata alaealine on potentsiaalne inimkaubanduse ohver, keda tuleb abistada.

USA välisministeeriumi poolt Kongressile koostatava raporti (TIP, 2009) kohaselt ei vasta Eesti täielikult inimkaubanduse vastu võitlemise miinimumstandarditele, kuid teeb märkimisväärseid pingutusi vastavuse saavutamiseks. Sellise hinnangu andmist on suurel määral mõjutanud inimkaubanduse koosseisu puudumine Eesti karistusseadustikust. EUROPOLI 2008. aasta raporti kohaselt on inimkaubanduse probleemistikuga tegelemine Euroopas muutunud tõhusamaks. Sarnaselt ülejäänud Euroopa riikidega on Eestiski jätkuvalt oluline tegeleda ohvrite tuvastamise tõhustamisega nii rahvusvaheliste kui riigisiseste juhtumite korral.

„Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukavas 2006–2009“ keskenduti eelkõige seksuaalse ärakasutamise teematikale, mistõttu tagaplaanile jäid tööorjuse vähendamisele, ebaseaduslike immigrandide smugeldamise tõkestamisele ning saatjata ja kaubitsetud alaealiste piiriületuse kontrolli tõhustamisele suunatud tegevused. Praeguses arengukavas on nendele suuremat rõhku pandud.

Inimkaubandusalane ennetustöö

Noorte teadlikkus inimkaubandusega seotud ohtudest on madal

Kuigi inimkaubanduse valdkonnas on Eestis juba aastaid käinud mitmekesine ennetustegevus, sh on välja töötatud ja jagatud mitmesugust teabematerjali, ei saa uuringute põhjal väita, nagu oleks teadlikkus väga suurel määral paranenud (vt nt Pajumets, 2003; Socio ..., 2007)⁴². Teavituskampaaniaid ja infomaterjale on seni pakutud nii konkreetsetele sihtgruppidele (noored, naised) kui ka laiemale avalikkusele, et informeerida inimesi inimkaubandusest kui probleemist ja abisaamise võimalustest ning tekitada selle probleemaatika kohta kõlapinda Eestis. Seega palju on panustatud inimkaubanduse kui nähtuse selgitamisse, kuid vähe on analüüsitud, kuidas teavitustöö on sihtgruppidele mõjunud.

Võrreldes aastatel 2002 ja 2007 tehtud keskkoolinoorte küsitlusi, on küll näha mõningaid paranemismärke inimkaubanduse probleemi teadvustamisel, kuid endiselt ei näe noored selles võimalikke ohte.

Praeguse arengukava raames planeeritakse ennetustegevusi ja teavitustööd rohkem süstematiseerida, võttes aluseks eelneva arengukava raames tehtud töö. Teavitustöö tegemiseks täpsustatakse võimalikke sihtrühmi. Peamiseks sihtrühmaks on need ametnikud, kes puutuvad kokku võimalike inimkaubanduse ohvritega (nt saatkonnad, migratsiooniametnikud), ning koolinoored ja üliõpilased vanuses 14–26, kes Eesti elanikest kõige tõenäolisemalt suunduvad välismaale õppima ja tööle.

⁴² Uuringud kättesaadavad aadressil:

<http://www.sm.ee/tegevus/sooline-vordoiguslikkus/inimkaubandus-ja-prostitutsioon/uuringud.html>.

Avalikkuse laiema teadlikkuse parandamiseks on seni arendatud riiklikku õppekava, kuid ei ole panustatud õpetajate koolitamisega. Nüüd on kavas hakata ühiskonnaõpetuse õpetajaid koolitama ja samas uuendatakse jooksvalt inimkaubandusalast infot õppekirjanduses.

Vajalikud meetmed ja tegevused

14. meede	Inimkaubandusalane ennetustöö
Tegevused	
14.1.	Laiema avalikkuse ja riskirühmade (ennekõike noored, tüdrukud) inimkaubandusalane teavitamine
Meetme 14 mõju: Inimeste teadlikkus inimkaubandusest paraneb, eelkõige potentsiaalsete riskirühmades, nt noorte ja välismaale tööle suunduvate inimeste seas. Inimkaubanduse nõuandeliini kasutatavus on suurenenud ja rohkem inimesi on saanud abi.	

Tööjõu ekspluateerimine

Tööjõu ekspluateerimisele pole piisavalt tähelepanu pööratud

Sunnitöö eesmärgil toimuvat inimkaubandust ja tööalast ekspluateerimist on keerulisem tuvastada kui seksuaalset ärakasutamist. Seda mõjutab suurel määral õiguslike regulatsioonide puudumine, tööorjuse toimimine veelgi varjatumalt kui seksuaalne ärakasutamine ning laiema teadlikkuse puudumine probleemi olemusest elanikkonnas (UNODC, 2009b).

Praegune majanduslangus ja tööhõivevõimaluste puudumine motiveerib potentsiaalseid kaubitsemisohvreid otsima võimalusi teistes riikides. Eesti korrakaitseasutustel puudub ülevaade nende välismaale tööle läinud eestlaste kohta, kes on pettuse ja ärakasutamise ohvriks langenud. MTÜ *Living For Tomorrow Hotline* pakub abi inimkaubanduse ohvritele ning nõustab ka isikuid, kes soovivad välismaal turvaliselt õppida ja töötada. 2009. aastal nende nõuandeliinile helistajate kõnest ilmneb, et praeguses majandusolukorras küsitakse seoses tööotsingutega palju nõu. Peamiselt otsivad helistajad lihttöölise tööd, aga on ka palju neid, kelle jaoks pole oluline, mis tööd ja mis tingimustel teha. Seega on oluline inimesi, eelkõige tööjõuturule astuvaid noori harida, teha neile selgeks, mida arvestada eelkõige välismaale tööleminekul, kuidas käituda töövahendusefirmaga jne. Noored on üks sihtrühm, keda tuleb agaramalt teavitada, kuna nad ei tunnetata kuigivõrd võimalikke ohte seoses inimkaubandusega, nt võimalust sattuda reisimisel või õpingutega seoses tööorjuse või seksuaalse ärakasutamise ohvriks (Pajumets, 2003; Socio ..., 2007).

Tööjõuturu organisatsioonid (sh Tööinspeksioon, Kaubandus- ja Tööstuskoda, Tööandjate Keskliit, Töötukassa) ei ole seni piisaval määral osalenud tööjõu ekspluateerimise alases ennetustöös, sh ei ole saanud ise infot, mida tähendab sunnitöö inimkaubanduse eesmärgil. Samas ei ole ka arutletud, milline võiks olla tööjõuturu organisatsioonide roll inimkaubanduse ennetustöös. Tööandjatega on inimkaubanduse teemadel peetud vähe dialooge ja seetõttu nähakse, et tööalase ärakasutamise teema tõstatamiseks tuleb koostöösuhteid tõhustada ning esmajärjekorras alustada just tööandjate harimisest ja koolitamisest, et ennetada võimalikke sunnitöö ja pealesurutud töötingimustes töötamise juhtumeid. Kodakondsus- ja migratsiooniametnikud on toonud välja tugevama kontrolli vajaduse Eestisse sissetulnud tööjõu töötingimuste inspekteerimiseks.

Tartu Ülikooli, HEUNI⁴³ ja Varssavi Ülikooli koostöös valmib 2011. aastal tööorjuse esinemise, ohvrite tuvastamise analüüs ja sellele tuginedes korraldatakse teavitustegevust eelkõige asjaomaste spetsialistide hulgas ja ametkondades (menetlejad, sotsiaaltöötajad, MTÜd).

⁴³ The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations

Vajalikud meetmed ja tegevused

15. meede	Tööjõu ekspluateerimise ennetamine ja tuvastamine
Tegevused	
15.1.	Tööorjuse ulatuse kaardistamine
15.2.	Tööjõuturu organisatsioonidega koostöö tõhustamine
15.3.	Järelevalve teostamine Eesti välistööjõu töötingimuste üle
Meetme 15 mõju: Tööorjuse ulatus ja levik Eestis on kaardistatud ja sellele tuginedes on võimalik kavandada ennetustegevusi, tuvastada ja menetleda tööorjuse juhtumeid. Tööjõuturu organisatsioonid on koolitatud ja haritud, selleks et ennetada võimalikke sunnitöö ja pealesurutud töötingimustes töötamise juhtumeid.	

Inimkaubanduse ohvrite abistamine

Ohvrite abistamiseks puudub pidev rahastus

Eestis on loodud kaks spetsiaalselt inimkaubanduse ohvritega tegelevat varjupaika ja rehabilitatsioonikeskus, kus on alates 2006. aastast abistatud üle 400 naise, 2009. aastal abistati 78 inimkaubandusega kokku puutunud naist. Varjupaikade töötajad on saanud spetsiaalse koolituse ja koostatud on seksuaalse ärakasutamise eesmärgil kaubitsetud naisohvritele pakutavate teenuste kirjeldus. Seega on inimkaubanduse ohvritele suunatud rehabilitatsiooniprogramm olemas ja kasutusel, kuid seni ei ole seda programmi hinnatud. Kasutatav programm on suunatud naisohvritele, kuna ei ole olnud reaalselt vajadust pakkuda teenust meesohvritele, ja kolmandatest riikidest pärit inimkaubanduse ohvritele, kellel on õigus järelemõtlemisajale. Oluline on programmi hinnata ja asuda seda arendama, et inimkaubanduse ohvrid saaksid asjakohast nõustamist, teavet ja psühholoogilist abi. Ohvrite abistamise ja kaitse arendamise olulisust rõhutab ka inimkaubandusvastane EN konventsioon ja ELi inimkaubanduse raamotsus.

Seni on varjupaigad saanud toetust Põhja- ja Baltimaade juhtprojektist, selle lõppemisel Sotsiaalministeeriumilt sotsiaalkaitse eraldistest. Riigi toetussumma varjupaikadele on projektipõhine ja see antakse üheks aastaks, samas on ohvrite abistamine valdkond, kus tegutsemine eeldab oma olemuse tõttu järjepidevust ja jätkusuutlikust, mistõttu rahastus ei tohiks sõltuda vaid projektide kirjutamisest.

Inimkaubanduse ohvritele abi pakkumiseks on vaja arendada koostöökokkuleppeid eelkõige esmase abi andmise osas, samas ka pärast esmase abi andmist KOVidega, kes peaksid võtma ohvri abistamise pärast spetsiifilise rehabilitatsiooni saamist MTÜdelt üle.

Inimkaubanduse ohvrite statistika on puudulik ja uuringuid vähe

Inimkaubandusega seotud kuritegude statistika ei peegelda adekvaatselt olukorda inimkaubanduses. Eestis ei ole inimkaubandus veel eraldi kuriteokoosseisuna karistatav, seetõttu on meie statistilised ülevaated inimkaubanduse juhtumite kohta puudulikud ning kohati on raskendatud rahvusvaheline koostöö nii konkreetsete juhtumite menetlemisel kui üldisema koostöö raames. Probleem laheneb varsti: tuginedes 2009. aastal valminud analüüsile (Kuznetsova & Tammiste, 2009) on otsustatud, et inimkaubanduse koosseisu loomiseks esitatakse 2010. a valitsusele karistusseadustiku muutmise eelnõu.

Statistika kogumise korrastamine ja süstematiseerimine on oluline ka varjupaigategenuse kasutamise osas, kuna praegu on inimkaubanduse ohvrite (peamiselt seksuaalselt ärakasutatud naiste) kohta ülevaade abiteenuseid pakkuvatel MTÜdel, kuid andmete kogumise vorm (milliseid tunnuseid üles märgitakse) ning esitamise viis on ebaühtlane (Kriminaalpoliitika arengusuunad ..., 2009).

Inimkaubandusega seotud kuritegudes (orjastamine, prostitutsioonile kaasaaitamine jt) kannatanud naiste ning samade tegude eest karistatud ja kriminaalhooldusel viibivate naiste (tihti on nad kurjategijad ja ohvrid samal ajal) kohta on varjupaigad ja nende rehabiliteerimisega tegelevad mittetulundusühingud kogunud enda jaoks kannatanuid iseloomustavaid andmeid, mille põhjal võib öelda, et neid naisi iseloomustavad sarnased isikuomadused (nt oskamatus mõista sotsiaalset konteksti ja saada aru inimsuhetest ning hinnata inimsuhete kvaliteeti). Seega on ohvritega tegelemise kvaliteedi parandamiseks vaja välja selgitada, milline on nende profiil. Seetõttu kavandatakse varjupaika sattunud ja seksuaalselt kannatanud naiste kohta põhjalikuma uuringu korraldamist, mis keskendub naiste psühholoogilise, sotsiaalse ja majandusliku haavatavuse uurimisele, asetades rõhu isiksusele ja isiksuse arengu ning elukäiguga seotud aspektidele, mis olid otsustavad seksuaalse ärakasutamise ohvriks kujunemisel.

Täpsem teave valdkonna arengu ja probleemide ulatuse kohta lubab teha paremaid poliitikaotsuseid, tõhustada ohvritele pakutavaid teenuseid, parandada juhtumite menetlemist ning ennetada uusi inimkaubanduse juhtumeid.

Saatjata ja kaubitsetud laste tuvastamiseks ja abistamiseks puuduvad juhised ning koostöökokkulepped ametkondade vahel

Saatjata alaealine on potentsiaalne inimkaubanduse ohver, keda tuleb abistada, silmas pidades kaubitsemise ohvriks sattumise riski. Eestis puudub saatjata laste tuvastamiseks ja abistamiseks eraldi juhend, olemasolevad seadused ja juhendmaterjalid ei kajasta piisavalt selgelt osapoolte rolli (nt kodakondsus- ja migratsiooni-, piirivalve- ja lastekaitsetöötajad), puuduvad koostöökokkulepped ja protseduurireeglid. Samasuguseid puudusi on välja toonud ka teiste riikide kohta mitmed raportid (Weyler, 2008).

Alaealistele pööratakse ELi välispiiri ületusel eritähelepanu⁴⁴ ja seda teemat käsitleti eelmises inimkaubanduse arengukavas. Hea koostöö on saavutatud Läänemeremaade Nõukogu riskilaste töögrupiga, kellega tehakse aktiivset koostööd alaealiste piiriületuse asjus, kuid lahendamata on jäänud küsimus, kuidas kontrollida, kas vanemad, kelle lapsed piiri ületavad, on sellest teadlikud, kas on vajalik nende notariaalselt kinnitatud nõusolek piiriületuseks jne. Alaealiste piiriületuse kontrolli tõhustamise võimalusi on püütud eri ametkondade aruteludes välja selgitada, kuid ühtsete lahendusmudeliteni ei ole veel jõutud ja seetõttu on vajalik sellekohane analüüs. Ka ÜRO lapse õiguste konventsiooni laste müügi, prostitutsiooni ja pornograafia lisaprotokoll rõhutab vajadust suunata eriline kaitse lastele nendega kaubitsemise, seksuaalse ning majandusliku eksploateerimise eest, prostitutsioonis ja lastepornograafias osalemise eest. Inimkaubandusvastane EN konventsioon rõhutab läbivaldt lapsetundliku lähenemise vajadust.

Vajalikud meetmed ja tegevused

16. meede	Inimkaubanduse ohvrite abistamisvõimaluste arendamine
Tegevused	
16.1.	Inimkaubanduse ohvrite ja prostitutsiooni kaasatud naiste vajaduste hindamine
16.2.	Prostitutsiooni kaasatud ja kaubitsetud naistele varjupaiga- ja rehabilitatsiooniteenuse pakkumine
16.3.	Inimkaubanduse ohvrite rehabilitatsiooniprogrammi tulemuslikkuse hindamine
16.4.	Eestis ning välisriikides Eesti esindustes kodanike, sh ohvrite teavitamine konsulaat-teenustest ja konsulaarabi saamise võimalustest
16.5.	Varjupaikadelt ohvrite ja neile teenuste osutamise kohta andmete kogumine
16.6.	Saatjata alaealiste ja kaubitsetud laste tuvastamine ja abistamine
Meetme 16 mõju: Inimkaubanduse ohvrid on saanud abi ja toetust, ohvritele suunatud rehabilitatsiooniprogramm on hinnatud ja ohvrite kohta andmete kogumine süstematiseeritud.	

⁴⁴ Meetmedokument Euroopa Liidu välismõõtmte tugevdamise kohta inimkaubanduse vastaste meetmete alal; EL-i ülemaailmsete inimkaubanduse vastaste meetmete suunas, EL Nõukogu 30.11.2009. a otsus.

Saatjata alaealiste ja kaubitsetud laste tuvastamine ja abistamine on paranenud. Inimkaubandusega seotud kuritegudes kannatanutest parema ülevaate saamine võimaldab täpsustada inimkaubanduse ulatust ühiskonnas ja hinnata rehabilitatsioonitegevuse mõju ning anda suuniseid edaspidiseks.

Inimkaubanduse juhtumite uurimine ja spetsialistide koolitamine

Inimkaubanduse juhtumitega tegelemisel on vaja selgemini määratleda eri ametkondade roll juhtumitöös ja parandada infovahetust nii riigi piires kui ka piiriüleselt

Kuna inimkaubandus on valdavalt piiriülene kuritegu, siis on oluline rahvusvahelise koostöö tõhustamine nii juhtumite menetlemisel, koostöövõrgustikes, erialastel seminaridel ja koolitustel osaledes. Rahvusvahelise koostöö olulisust rõhutavad ka mitmed raamdokumendid (EN konventsioon, ELi raamotsus jt), mis käsitlevad inimkaubanduse tõkestamist ja ennetamist. Koostöös rootslastega on algatatud ühiste uurimisgruppide töö parandamiseks juhtumipõhise meeskonnatöö projekt COPSAT, mis kaasab uurimisgruppi spetsialiste menetlejate, sotsiaaltöötajate ja asjaomaste abi pakkuvate kodanikeühenduste hulgast ning analüüsib juhtumipõhiselt ohvritega toimunud tööd (sh ohvrite küsitlemine, nendele võimalikult varajase abi pakkumine). Selle koostööprojekti raames töötatakse välja uurimisgruppide töömeetodite käsiraamat.

Riigisisese koostöö tarbeks on loodud inimkaubanduse ohvrite tuvastamise ja identifitseerimise juhised, milles on kirjeldatud ohvri üldisi identifitseerimise indikaatoreid, samuti esitatud nõuanded esmaseks tuvastamiseks. Eraldi on käsitletud inimkaubanduse liikide erisusi ning kirjeldatud potentsiaalse ohvri küsitlemise põhimõtteid ja küsitluse ülesehitust. Samas ei sisalda juhised konkreetseid protseduurireegleid (kui on juhtumi kahtlus, mida teha, kuhu suunata, mis roll kellelgi juhtumitöös on, vastutus, kohustused), ka mitte eraldi alaealiste suhtes. Inimkaubanduse juhtumite parema ja kiirema menetlemise ning ohvritele võimalikult kiire abi pakkumise huvides plaanitakse vajaminevad protseduurireeglid koostada ning täiendada olemasolevat ohvrite tuvastamise ja abistamise juhiseid.

2009. a on varasemate aastatega võrreldes oluliselt sagenenud välismaalaste, nt afgaanide, süürlaste ja palestiinlaste ebaseaduslik toimetamine üle Eesti riigipiiri, et toimetada neid Eesti kaudu edasi Põhjamaadesse. Võib eeldada, et sellised juhtumid sagnevad veelgi. Seetõttu on oluline ebaseadusliku piiriületuse tõkestamiseks arendada koostööd ametkondade vahel, kes menetlevad riigipiiril toimepandud õigusrikkumisi ja kelle põhiülesanded on seotud nii organiseeritud kuritegevuse käigus toimepandavate kuritegude kui ka rahvusvaheliste kuritegude menetlemisega (nt kaasata riikidevahelisi uurimisrühmi).

Inimkaubanduse ohvritega tegelevad osapooled vajavad paremat ettevalmistust

Inimkaubandus on tundlik teema, mis eeldab kõrget professionaalsust ja head väljaõpet, mistõttu tuleb senisest rohkem pöörata tähelepanu asjakohaste spetsialistide, nt politseinike, piirivalvurite, sotsiaaltöötajate ja lastekaitsetöötajate koolitamisele (nt baasõppekavad võiksid kas valik- või vabaainena sisaldada inimkaubanduse ja spetsiifilisemalt ohvritega tegelemise käsitlust).

Eelmise arengukava põhjal on alates 2006. aastast koolitusi ning loenguid peetud planeeritust rohkem, mis viitab vajadusele inimkaubanduse valdkonna koolituse pakkujate järele. Kuigi koolitused ja loengud toimuvad, puudub ülevaade selle kohta, kes pakuvad koolitusi ja mida nad pakuvad. Käesoleva arengukava raames planeeritakse koondada info võimalike koolitajate, koolitusprogrammide, teemavalikute kohta ühtsesse andmebaasi. Koos koolitajate kaardistamisega luuakse ka ühtsed alused koolituste sisule, seega lepatakse kokku koolituste võimalike tellijate ja pakkujate vahel, mida peab sisaldama infokoolitus, mida juhtumipõhine meeskonnatöökoolitus ning vastavalt sellele planeeritakse ka uute koolitajate koolitamist. Koolitajatena nähakse senisest rohkem teemaga seotud mittetulundusühinguid (nt Eluliin, Atolli

keskus, Living For Tomorrow, Tartu Laste Tugikeskus, Eesti Naiste Varjupaikade Liit jt). Seni on palju infokoolitusi MTÜde kõrval olnud ka riigiametnike kanda, kuid nemad ei peaks olema koolitajad, vaid pigem koolituse tellijad.

Inimkaubanduse vastu võitlemise riikliku arengukava raames korraldati info- ja teavituskoolituste kõrval mitmeid täienduskoolitusi eri sihtgruppidele. Samas ei ole täienduskoolitusi suudetud pakkuda kõikidele seda vajavatele sihtgruppidele (nt prokurörid ja kohtunikud on vähem koolitust saanud kui sotsiaaltöötajad) vajalikus mahus ja seda tegevust tuleb jätkata. Seega liigutakse selles poole, et kogu menetlusahelas oleks inimkaubanduse juhtumitega tegelevatel spetsialistidel ühtne arusaam inimkaubanduse probleemist, sh ohvri tuvastamisest, professionaalse abi juurde suunamise vajadusest, võimalustest ja menetlusprotsessi erisustest.

Inimkaubanduse juhtumite eduka menetlemise eelduseks on teadlikkus erinevatest inimkaubanduse kuriteoliikidest, selles valdkonnas toimuvatest kiiretest muudatustest jms.

Vajalikud meetmed ja tegevused

17. meede	Inimkaubanduse juhtumite uurimise tõhustamine
Tegevused	
17.1.	Rahvusvahelise inimkaubandusalase koostöö tõhustamine
17.2.	Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja abistamise juhendi täiendamine
17.3.	Inimkaubanduse ohvritega kokkupuutuvate spetsialistide baasväljaõppe programmi analüüsimine
17.4.	Inimkaubanduse ohvritega kokkupuutuvate spetsialistide täienduskoolitamine
17.5.	Inimkaubandusalase koolitusprogrammi koostamine, uute koolitajate koolitamine, koolitajate andmebaasi loomine
17.6.	Seksuaalteenuste ostmise õigusliku käsitluse analüüsimine
<p>Meetme 17 mõju: Asjaomased spetsialistid on saanud koolitust, nende erialane ettevalmistus arvestab ohvritega tegelemise spetsiifikat ning menetlejad on saanud suuremas mahus psühholoogiaalast väljaõpet. Inimkaubanduse juhtumid on professionaalsemalt menetletud, kuna on määratletud juhtumitöö protseduurireeglid, st asjaomaste spetsialistide vahel on jagatud kohustused ja vastutused ning kindlaks määratud koostööpartnerite rollid. Inimkaubanduse valdkonna koolitustegevus on süstematiseeritud.</p>	

Arengukavas kasutatud mõisted

Füüsiline vägivald – tahtlik tegevus või hoolimatus, mis põhjustab inimesele füüsilist valu, vigastusi või surma.

Inimkaubandus – arengukavas lähtutakse inimkaubanduse mõistest, nagu see on määratletud rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendavas naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokollis artiklis 3:

- a) *inimkaubandus* tähendab isiku eksploateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist, inimröövi toimepanemise või muul viisil jõu kasutamise või sellega ähvardamise, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Eksploateerimisena käsitletakse vähemalt teise isiku prostitutsiooni ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist;
- b) *inimkaubanduse ohvri nõusolek* käesoleva artikli punktis a käsitletud eksploateerimisega ei muuda selle kuriteo kvalifikatsiooni, kui tegu on toime pandud punktis a nimetatud viisil;
- c) *lapse eksploateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist* käsitletakse inimkaubandusena ka siis, kui seda ei ole toime pandud käesoleva artikli punktis a nimetatud viisil;
- d) *laps* on alla kaheksateistkümnepäevane isik.

Kehaline karistamine – vägivalla liik, mis on määratletud kui igasugune karistamine, mille puhul kasutatakse füüsilist jõudu ja millega soovitakse põhjustada teatud määral kannatust või valu lapsele, ükskõik, kui kerges vormis seda siis ka ei kasutataks.⁴⁵

Kiusamine – süstemaatiline võimu kuritarvitamine, mis väljendub korduvas tahtlikus agressiivses käitumises eesmärgiga tekitada ohvrile piina ja kannatusi. Kiusamine võib olla otsene (avalik ohvri rünnak) või kaudne (ohvri isoleerimine, tõrjumine, mis põhjustab tahtmatut üksindust) (Olweus 1993).

Lapse hooletussejätmine (nn passiivne väärkohtlemine) – vanema või hooldaja kohustuste mittetäitmine lapse füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse arengu eest hoolitsemisel (lapse oluliste füsioloogiliste, emotsionaalsete, tervislike ja/või hariduslike vajaduste rahuldamata jätmine), mis võib kahjustada tema eakohast arengut ning vaimset ja füüsilist tervist.

Lapse kehaline karistamine – vägivalla vorm, mis on määratletud kui karistus füüsilise jõu kasutamise ja mille eesmärk on tekitada (isegi kergemat laadi) valu või ebamugavust lapsele (ÜRO lapse õiguste komitee).

Lapse seksuaalne väärkohtlemine – laste kaasamine seksuaalsesse tegevusse, mille sisust nad ei saa täielikult aru, millele nad ei ole võimelised andma adekvaatset nõusolekut ning mis astub üle seadustest või ühiskonna sotsiaalsetest normidest (WHO).

---

⁴⁵ ÜRO lapse õiguste komitee. General Comment No. 8 (2006). The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts 19, 28, para.2; and 37, inter alia).

Lapse väärkohtlemine – lapsele tahtlik füüsilise, vaimse, emotsionaalse või seksuaalse kahju tekitamine, mis on toime pandud inimese poolt, kes on lapse heaolu eest vastutav, ja mis ohustab lapse füüsilist, vaimset, emotsionaalset, sotsiaalset eakohast arengut ja heaolu.

Naistevastane vägivald - igasugune soolisel erinevusel põhinev vägivald, mille tulemuseks on või mis võib tõenäoliselt lõppeda füüsilise, seksuaalse või psühholoogilise kahjustuse või kannatuse tekitamine naistele, kaasa arvatud sellise tegevusega ähvardamine, sunniabinõude tarvitamine või vabadustest ilmajätmine, kas avaliku või eraelu sfääris.

Perevägivald – hõlmab lisaks peresuhetele nii kodu- kui ka lähisuhtevägivalla juhtumeid. Perevägivalla puhul on vägivallatseja ja kannataja ühest perest, vägivald toimub tavaliselt pereliikmete (ka endiste) vahel või pereliikme ja lähisugulase vahel. Perevägivalla puhul kasutab füüsiliselt ja vaimselt tugevam isik nõrgemat väärtalt ära. Perevägivalla levinuimad tüübid on abikaasa (mehe või naise), laste, vanavanemate või õdede-vendade omavaheline väärkohtlemine.

Perevägivalla ohver – inimene, kes kannatab füüsilise, seksuaalse ja/või psühholoogilise vägivalla all, mis leiab aset perekonnas, kodus (leibkonnas) või mõnes muus lähisuhtes, sõltumata sellest, kas vägivallatseja ja ohver jagavad ühist eluruumi või mitte.

Psühholoogiline vägivald – solvamine, narrimine, ignoreerimine, isoleerimine, tõrjumine, hirmutamine, manipuleerimine, halvustamine, perevägivalla pealtnägemine, emotsionaalne ükskõiksus või mõni teine käitumine lapse suhtes, mis võib kahjustada lapse psühholoogilist arengut ja heaolu (ÜRO).

Seksuaalne vägivald lapse vastu – võimu, seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamise eesmärgil toime pandud seksuaalse sisuga kontaktne või mittekontaktne tegevus lapse suhtes täiskasvanu või teise lapse poolt, kes vanuse või arengutaseme poolest on vastutus-, usaldus- või võimuhetes lapsega (Encyclopedia of Interpersonal Violence, Corby 2007).

Vägivald – füüsilise jõu või võimu tahtlik kasutamine või sellega ähvardamine enda, teise isiku, grupi või kogukonna vastu, mis põhjustab või tõenäoliselt põhjustab vigastusi, surma, psühholoogilist kahju, väärarenguid, ilmajäetust (WHO üldine vägivalla definitsioon, 1996).

Kasutatud kirjandus

Action Plan against Domestic Violence 2008-2011. Turning Point. Norra justiits- ja siseministeerium.

Ainsaar, M. (2004). Väärkohtlemise ohvriks sattumise kogemused noorukieas. – K. Soo, D. Kutsar (toim). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas. Tartu, 2004.

Alaealiste komisjonide tegevuse ülevaade 2008. aasta statistika põhjal. (2009). Haridus- ja Teadusministeerium. Tartu 2009.

Eesti Noorsootöö Keskus. (2009). Alaealiste komisjonide 2009. aasta tegevuse analüüs. Vt: <http://www.entk.ee/Microsoft%20Word%20-%20ALAEALISTE%20KOMISJONIDE%202009%20statistika.pdf>

Allaste, A-A., Vööbus, V. (2008). Vägivald lähisuhetes: selle põhjused ja võimalikud lahendused.

Antšak, A. (2004). Seksuaalselt väärkoheldud lapse abistamine: võrgustikutöö võimalused Põhja Politseiprefektuuri Lõuna politseiosakonna tööpiirkonna näitel. Magistritöö, Tallinn Ülikooli sotsiaalteaduskond, sotsiaaltöö osakond. Vt:

<http://www.childcentre.info/research/researchpr/estonia/dbaFile11307.doc>

Borodin, A., Klein, M., Sepp, M. (2009). Alaealiste õigusrikkumised ja noorsoopolitsei töö. Politseiamet: Analüüsi- ja planeerimisosakond.

Comparing Children's Online Opportunities and Risks Across Europe. June 2009. EU Online Kids. www.eukidsonline.net

Dutton, G.D. (2006) Rethinking Domestic Violence. Toronto: UBC Press.

Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek. TLÜ 2007.

Eesti rahvuslik liiklusprogramm aastateks 2003–2015, vt www.mnt.ee/atp/index.php?id=998

Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015, vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12979629>

Eurobaromeeter, 2008, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/eurobarometer_2008.pdf

European Union Agency for Fundamental Rights (2009). Child trafficking in the European Union – Challenges, perspectives and good practices.

Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, vt europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2001/l_082/l_08220010322en00010004.pdf

Euroopa Liidu raamotsus inimkaubanduse vastu võitlemise kohta, (2002/629/JSK) EÜT L 203, 1.8.2002) Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon, vt <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>

ERR. Eestis algab viharavi programm perevägivaldaga võitlemiseks <http://uudised.err.ee/index.php?0561365>

Johnson, M. P. (2008). A typology of domestic violence. Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press.

Kase, H., Pettai, I. (2005) Perevägivald Lääne-Eestis 2004-2005. Politseistatistika analüüs. Lk 4.

Kask, K. (2009). Erialaspetsialistide pädevus alaealiste ülekuulamise kohta kriminaalmenetluses. Tallinn: Justiitsministeerium.

Kimmel, M. S. (2001). Male Victims of Domestic Violence: A Substantive and Methodological Research Review.

Kimmel, M. S. (2002). "Gender Symmetry" in Domestic Violence. A Substantive and Methodological Research Review. *Violence Against Women*, 8(11), 1332-1363.

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. (2009). Eelnõu ja selle seletuskiri, vt <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48305/KRIMINAALPOLIITIKA+AREN+GUSUUNAD+AASTANI+2018+SELETUSKIRI.pdf>

Kuritegevus Eestis 2008. Tallinn: Justiitsministeerium.

Kuritegevus Eestis 2009. Tallinn: Justiitsministeerium. Projektiversioon.

Kuznetsova, A., Tammiste, B. (2009). Inimkaubanduse definitsiooni ning kuriteokoosseisu analüüs. Justiitsministeerium – kriminaalpoliitika osakond. Projektiversioon.

Kütt, T. (2008) Perevägivalda juhtumite lahendamise: Politsei roll ning koostöö võimalused (Jõhvi politseiosakonna näitel).

Lapse õiguste tagamise strateegias 2004–2008, vt www.valitsus.ee/failid/L_TStrateegia.pdf

Lapsepõlv, puue ja vägivald. (2004). Euroopa Komisjoni Daphne programm.

Laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleva Euroopa Nõukogu konventsiooni, vt <http://www.worldlii.org/int/other/COETSER/2007/1.html>

Lehti, M. (2003). Trafficking in women and children in Europe. HEUNI Papers. No 18.

Lutt, K. (2007) Eesti perevägivalda vastane poliitika: struktuuri vastavus vajadustele. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, lk 31.

Majanduskasvu ja tööhõive kava 2008–2011, vt www.riigikantselei.ee/failid/MTTK_2008_2011_EST_kujundusega.pdf

Markina, A., Saar, J. (2009). Alaealiste hälbekäitumine Eestis, Tšehhis ja Ungaris: rahvusvaheline *self-report*-meetodil tehtud delinkventsuse uuring (ISRD-2). Juridica, VII/2009. Sihtasutus Iuridicum.

Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B., 2007. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tartu Ülikooli Õigusinstituut, Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika uuringud 5. Tallinn 2007.

Mõjude analüüs laste ekspluateerimise ja seksuaalse väärkohtlemise EN konventsiooni kohta (2008). Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika osakond, karistusõiguse ja menetluse talitus.

Naistevastane vägivald Eestis. Üle-eestiline sotsioloogiline uuring. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut. Tallinn 2001.

Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012, vt www.tai.ee/failid/narko_riiklik_strateegia_aastani_2012

National Programme for Reducing Violence in Finland, 2006 .

Noorsootöö strateegia 2006–2013, vt www.hm.ee/index.php/index.php?popup=download&id=7156

Pajumets, M. (2003). Keskkooli lõpetavate neidude kui tulevaste töötajate teadlikkus inimkaubandusest. Põhjamaade Ministrite Nõukogu, Eesti Humanitaarinstituut.

Paats, M. Kui kodus saab haiget. Eesti Päevaleht, 5.01.2010.

Palin-Davies, S. (2006) Male Victims of Female-Perpetrated Domestic Violence. Norwich Social Work Monographs.

Pettai, I., Kase, H. (2005) Perevägivald Lääne-Eestis 2004-2005. Politseistatistika analüüs. Tallinn: Avatud Eesti Fond.

Pettai, I., Proos, I. (2003) Vägivald ja naiste tervis. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Tallinn: EAÜI http://www.oef.org.ee/repository/Document/Vagivald_ja_naiste_tervis.pdf

Preventing Violence. A guide to implementing the recommendations of the World report on violence and health. World Health Organization, 2004.

Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendava naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll, vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=733018>, jõustunud Eesti suhtes 11.06.2004.

Rahvastiku tervise arengukava 2008–2020, vt www.valitsus.ee/failid/Rahvastiku_tervise_AK_2009_2020.pdf

Rahvusvahelise uurimisvõrgustiku EU Kids Online aruanne, vt ka <http://eukidsonline.ut.ee/?cat=6>

Rannala, I., Tiko, A., & Rohtla, A. (2006). Käitumisraskustega noored ja neile mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Justiitsministeerium – Kriminaalpoliitika osakond.

Rits, B. (2009). Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus Eesti erikoolide näitel. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond. Bakalaureusetöö.

Salla, J. Paarisuhtevägivald Eestis, vt: <https://ajaveeb.just.ee/kuritegevusjastatistika/?p=282>

Salla, J. (2010). *Alaealiste vägivallakuritegevus*. Justiitsministeerium – kriminaalpoliitika osakond.

Salla, J. ja Tamm, K., 2009, *Alaealiste kuritegevus*, väljaandes Salla, J. (toim.), Kuritegevus Eestis 2008, Justiitsministeerium, Tallinn.

Salla, K.-A., Tamm, K. (2008). Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Tallinna Ülikool; Justiitsministeerium – Kriminaalpoliitika osakond.

Salmi, V., Lehti, M., Sirén, R., Kivivuori, J., Aaltonen, M. (2009). Perheväkivalta Suomessa. Saving Lives. Reducing Harm. Protecting the Public: An action plan for tackling violence 2008-11

Soo, K., Soo, I. (2002). Teismeliste väärkohtlemine Eestis: riskitegurid ja tagajärjed. Tartu.

Soo, K. (2004). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused. – K. Soo, D. Kutsar (toim). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas. Tartu, 2004.

Soo, K. (toim). (2005). Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga. Tartu Laste Tugikeskus, Tartu Ülikool.

Soo, K., Ilves, K., Strömpl, J. (2009) Laste väärkohtlemise juhtumitest teavitamine ja võrgustikutöö. Sotsiaalministeerium/Tartu Ülikool.

Statistikaameti 05.01.2010.a pressiteade, vt: <http://www.stat.ee/39128>

Stekenee, M., Moll, M., Kapardis, A. (eds.) (2008). Juvenile delinquency in six new EU member states. Crime, risky behaviour and victimization in the capital cities of Cyprus, Czech Republic, Estonia, Lithuania, Poland and Slovenia. January 2008.

Stevens, A., Kessler, I., Steinack, K. (2006). Review of Good Practices in Preventing the Various

Tamm, K. (2009). *Seksuaalkurjategijate kohtlemine ning ravivõimalused*. Tallinn: Justiitsministeerium – Kriminaalpoliitika osakond.

Types of Violence in the European Union. Report prepared for the European Commission, Contract Number JAI/D4/2004/04.

Strömpl, J., Selg, M., Šahverdov, B., Tammaru, M. (2005). Vägivald ja väärkohtlemine: laste perspektiiv. Sotsiaalministeerium.

Strömpl, J., Marju, S., Soo, K., Šahverdov-Žakrovski, B. (2007). Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Sotsiaalministeeriumi toimetised 2007/3. Stockholm: Swedish National Council for Crime Prevention.

Swedish National Council for Crime Prevention. (2008). The organisation of Human Trafficking.

Tammiste, B., Tamm, K. (2009). Lähenediskeelu kasutamine kriminaalmenetluses. Justiitsministeerium – kriminaalpoliitika osakond.

Tikerpuu, A., Reinomägi, A. (2009). Laste õiguste tagamise strateegia 2004-2008 täitmise aruanne. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Turvalise kooli juhtrühma materjalid (2007). Haridus- ja Teadusministeerium.

Turvalise kooli 2009. a tegevuste kokkuvõte. Haridus- ja Teadusministeerium. Üldhariduse osakond.

UNODC (2009a). Good practices and tools in reducing the demand for exploitative services.

UNODC (2009b). Global report on trafficking in persons, http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf

TIP (Trafficking in Persons Report) raport (2009), June 2009, US State Department, <http://estonia.usembassy.gov/tip2009.html>

Viuhko, M., Jokinen, A. (2009). Human Trafficking and Organised Crime. Trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland. HEUNI Papers. No 62.

Weyler, S. (2008). The Frail Chain – Support for Child Victims of Trafficking in the Baltic Sea Region.

Õpetajahariduse strateegia 2009–2013, vt https://www.osale.ee/.../78_Eesti%2B%F5petajahariduse%2Bstrateegia%2B2008_2013.doc

Üldharidussüsteemi arengukava 2007–2013, vt <http://www.valitsus.ee/failid/ldharidus.pdf>

ÜRO lapse õiguste konventsioon, vt <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24016>

Euroopa Liidu Nõukogu järeldused naistevastase vägivalla kaotamisest Euroopa Liidus 8.03.2010. (EU Council Conclusions On The Eradication Of Violence Against Women In The EU. CL10-048EN). 8.03.2010 http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_9553_en.htm

Euroopa Nõukogu soovitus naiste kaitsest vägivalla vastu. Recommendation Rec(2002)5 of The Committee Of Ministers To Member States On The Protection Of Women Against Violence <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>

Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee resolutsioon 1635 (2008) naistevastase vägivalla vastu võitlemisest. Resolution 1635 (2008) Combating violence against women: towards a Council

of Europe convention

<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1635.htm>

Pekingi IV ülemaailmsel ÜRO naiste konverentsil vastuvõetud deklaratsioon ja tegevuskava.

Beijing Declaration and Platform for Action

<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/index.html>

Lisa 1. Strateegia seos rahvusvaheliste dokumentidega

1. Laste seksuaalse eksploateerimise ja väärkohtlemise vastane Euroopa Nõukogu konventsioon⁴⁶

Konventsioon käsitleb nii ennetus- ja kaitse- kui ka kriminaalõiguslikke meetmeid, et ära hoida laste vastu toimepandud seksuaalkuritegusid, karistada seksuaalkuritegude toimepanijaid ning kaitsta lapsohvreid. Eesti allkirjastas konventsiooni 17.09.2008.

2. ÜRO lapse õiguste konventsioon ja selle lisaprotokoll

Konventsioon sätestab lapse arengu ja heaolu tagamiseks vajalikud õigused, mida konventsiooniga ühinenud riik on kohustatud lastele tagama. Muu hulgas on välja toodud õigus erilisele kaitsele ja kohtlemisele lapse viibimisel ohusituatsioonides, ka süüdistatava lapse õigus erilisele kohtlemisele menetluse käigus jms. Konventsiooni lisaprotokoll, mis käsitleb laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat, kohustab riike keelustama laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat, tegelema selle ennetusega ja tagama selle ohvriks sattunud lastele rehabilitatsiooniteenused. Eesti allkirjastas lisaprotokolli 24.09.2003 ja ratifitseeris 15.06.2004.

3. Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon⁴⁷

Konventsiooni eesmärkideks on ennetada inimkaubandust ja selle vastu võidelda, arvestades soolise võrdõiguslikkuse põhimõtet; kaitsta inimkaubanduse ohvrite inimõigusi, luua ohvrite ja tunnistajate kaitse ja abistamise üldine normistik, arvestades soolise võrdõiguslikkuse põhimõtet, ning tagada tõhus uurimine ja kohtu alla andmine; edendada rahvusvahelist inimkaubandusvastast koostööd.

Vabariigi Valitsus võttis 07.01.2010 vastu otsuse konventsioon allkirjastada, praegu on see allkirjastamise ootel.

4. EL inimkaubanduse tõkestamise tegevuskava (2008)

Tegevuskava rõhutab liikmesriikides riiklike raportöörade või samaväärsete mehhanismide loomise vajadust, et jälgida suundumusi inimkaubanduses ja inimkaubanduse vastase võitluse tulemusi kokkulepitud kriteeriumide ja näitajate alusel. Liikmesriikides nähakse vajadust lastekaitse-süsteemide tugevdamise, inimkaubanduse ohvreid abistavaid valitsusväliseid organisatsioonide toetamise ja inimkaubanduse juhtumite tuvastamisega seotud peamiste sidusrühmade süsteemse koolituse järele, pöörates erilist tähelepanu tööjõu ärakasutamise eesmärgil toimuvale inimkaubandusele.

5. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll⁴⁸

Protokolli eesmärkideks on hoida ära ja võidelda inimkaubanduse vastu, pöörates suurimat tähelepanu naistele ja lastele; kaitsta ja abistada sellise kaubitsemise ohvreid, austades nende inimõigusi ning nende eesmärkide saavutamise nimel soodustada protokolliosaliste vahelist koostööd

---

⁴⁶ *Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*, alla kirjutamiseks avatud alates 25.10.2007

⁴⁷ *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, alla kirjutamiseks avatud alates 16.05.2005, Kättesaadav: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>.

⁴⁸ Avaldatud Riigi Teatajas: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=733018>, jõustunud Eesti suhtes 11.06.2004.

6. Euroopa Liidu Nõukogu 19.07.2002. a raamotsus inimkaubanduse vastu võitlemise kohta⁴⁹

Raamotsuses peetakse kinni põhiõigustest ja võetakse arvesse põhimõtteid, mida tunnustatakse eelkõige Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ja milleks on inimväärikuse, orjuse, sunniviisilise töö ja inimkaubanduse keelustamine, piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keelustamine, lapse õigused, õigus vabadusele ja turvalisusele, sõna- ja teabevabadus, isikuandmete kaitse, õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele ning kuritegude ja karistuse seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte.

Raamotsus käsitleb meetmeid inimkaubanduse ennetamiseks ja süüdistuste esitamiseks ning ohvrite õiguste kaitseks.

7. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel kuriteoohvrite abistamiseks⁵⁰

Soovitused sisaldavad abinõusid tunnistajate ja ohvrite kaitsmiseks, nendele abi pakkumiseks, sh ka varjupaikade loomiseks näiteks perevägivalda ohvritele. Soovituste kohaselt lasub õiguskaitse peamine roll ohvrite vajaduste väljaselgitamisel ja informatsiooni andmisel, sealjuures tuleb vältida teiseste kannatuste tekitamist.

8. Euroopa Liidu Nõukogu 15.03.2001. a raamotsus 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses⁵¹

Raamotsuse kohaselt tuleb vältida teiseseid kannatusi ohvritele, mille eelduseks on terviklik ning kooskõlastatud lähenemine ohvrite vajadustele. See sisaldab lisaks kriminaalmenetluse tunnistaja- ja inimsõbralikkusele ka meetmeid ohvrite abistamiseks enne ja pärast kriminaalmenetlust.

9. Euroopa Nõukogu konventsioon naiste- ja perevägivalda vastu võitlemiseks. Väljatöötamisel

Euroopa Nõukogu juurde on loodud ajutine komitee, mille ülesandeks on tegeleda naistevastase ja perevägivaldaga seotud küsimustega (*Ad Hoc Committee on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence – CAHVIO*). 2008. aastal lepitati komitees kokku, et Euroopa Liidus tuleb koostada ja vastu võtta seaduslikult siduv dokument, mille abil ennetada perevägivalda ja võidelda selle vastu, pidades silmas erinevaid naistevastase vägivalda vorme, ning kaitsta selle valdkonna ohvrid ja karistada kurjategijaid. Kuigi uue konventsiooniga pannakse suurt rõhku naistevastasele vägivaldale, toonitatakse endiselt seda, et tegeleda tuleb kõigi üldise perevägivalda ohvritega. Konventsioon keskendub neljale teemale: ennetus, ohvrite kaitse, õigusrikkujate karistamine ja valdkonda reguleeriv koordineeritud poliitika.

10. ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta

Konventsioonis on sätestatud, et osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid meetmeid, kaasa arvatud seadusandlikke, et ära hoida igasugune naistega kauplemine ja naiste prostitutsiooni ekspluateerimine.

11. Euroopa Nõukogu soovitusel laste vastu toimepandud vägivalda strateegiate koostamiseks⁵²

Soovitused toetuvad neljale alusele: lastekaitse, vägivaldaennetus, õigusrikkujate süüdimõistmine ja laste osalus. Ühtlasi põhinevad need ÜRO lastevastase vägivalda uuringus välja toodud järeldustele ja soovitustele. Soovituste eesmärk on aidata liikmesriikidel koostada riiklikke ja

⁴⁹ (2002/629/JSK) EÜT L 203, 1.8.2002

⁵⁰ Recommendation Rec (2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims

⁵¹ Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings

⁵² Draft Council of Europe Policy Guidelines on Integrated National Strategies for the Protection of Children against Violence. Programme „Building a Europe for and with children“

kohalikke strateegiaid ja tegevusplaanid, et tõkestada lastevastase vägivalda eri liike, sh seksuaalne, füüsiline vägivald, ning võidelda küberkuritegevuse vastu, sh võrgupornograafia ja mobiiltelefoni teel ahistamine.

12. Euroopa Liidu Nõukogu järeldused naistevastase vägivalda kaotamisest Euroopa Liidus 8.03.2010⁵³

Järelduste kohaselt peaksid liikmesriigid looma ja parandama riiklikke strateegiaid, et võidelda naistevastase vägivalda vastu. Oluline on tagada piisav rahastus nii ennetusele kui tagajärgedega tegelemisele, teadlikkuse tõstmisele ja nõustamisele (sh peaksid riigid võimaldama tasuta abitelefoni, kuhu vägivalda ohvriks langenud naised saaksid pöörduda ning tagama laste kaitse, kes peavad üles kasvama vägivalda õhkkonnas).

13. Euroopa Nõukogu soovitus naiste kaitsmiseks vägivalda eest⁵⁴

Soovituste kohaselt peaksid liikmesriigid välja töötama vägivaldaga võitlemise poliitika, et tagada ohvritele turvalisus ning kaitse; looma vägivalda ohvriks langenud naistele tugi- ja abistruktuure, et vältida naiste sekundaarset ohvriks langemist; tõstma avalikkuse ja laste ning noorte teadlikkust; tagama koolitused perevägivalda temaatikaga kokkupuutuvatele spetsialistidele ning tegelema ennetusega kõigil tasanditel. Tagada tuleb, et meetmed oleksid koordineeritud riiklikul tasandil ja keskenduksid ohvrite vajadustele ning tõhustada koostööd riigi ja erinevate organisatsioonide vahel.

14. Euroopa Nõukogu Parlamentaarset Assamblee resolutsioon 1635 (2008) naistevastase vägivalda vastu võitlemisest⁵⁵

Resolutsioon näeb ette, et koduvägivald naiste vastu peaks olema kriminaalkorras karistatav, tuleb tagada piisav arv varjupaikasid, soodustada lähenemiskeelu taotlemist vägivaldse partneri suhtes. Tähelepanu tuleks pöörata teadlikkuse tõstmisele nii ametlikes ringkondades kui ka laiemas üldsuses ning eraldi toetada selliste valitsusväliste organisatsioonide tööd, mis võitlevad naistevastase vägivalda vastu.

15. Pekingis IV ülemaailmsel ÜRO naiste konverentsil vastuvõetud deklaratsioon ja tegevuskava⁵⁶

Deklaratsioon ja tegevuskava on eesmärgiks seadnud naiste suurema enesekehtestamise (i.k. *empowerment*) ning on suunatud naiste õiguste suurendamisele ja võrdsete võimaluste loomisele nii majanduslikus, sotsiaalses, kultuurilises ning poliitilises otsustusprotsessis. Muuhulgas rõhutatakse, et vägivalda ohvriks langenud tüdrukutele ja naistele tuleb tagada turvakodud ja vajalik toetus, sh meditsiinilised, psühholoogilised jm nõustamisteenused ning tasuta või soodsa hinnaga juriidiline nõustamine, samuti abi elatisallikate leidmisel. Lisaks on oluline toetada naisorganisatsioonide ja valitsusväliste organisatsioonide algatusi, et tõsta teadlikkust naistevastastest vägivaldast.

⁵³ EU Council Conclusions On The Eradication Of Violence Against Women In The EU. CL10-048EN. 8.03.2010 http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_9553_en.htm

⁵⁴ Recommendation Rec(2002)5 of The Committee Of Ministers To Member States On The Protection Of Women Against Violence <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFA C75>

⁵⁵ Resolution 1635 (2008) Combating violence against women: towards a Council of Europe convention <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta08/ERES1635.htm>

⁵⁶ Beijing Declaration and Platform for Action <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/index.html>